

ЛЮДИ: ПРОБЛЕМИ
СЕМИРІЧКИ

НАУМ ТИХИЙ

*Знайомиство
з Рядошанкою*

**МИ ПРИЙДЕМО ДО ПЕРЕМОГИ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПРАЦІ**

В. І. Ленін

НАУМ ТИХИЙ
Знайомство
з Рядоманкою

Нарис

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ-1961

У2
Т45

В артілі імені Кірова, Вознесенського району на Миколаївщині за два дні до пуску електростанції виявилось, що хтось (не без знання справи!) пошкодив обмотку ротора. Злочинець, певне, хотів дискредитувати нового голову артілі, який пообіцяв колгоспникам, що річницю Жовтня вони зустрічатимуть в осяяному електрикою клубі.

Дві доби неймовірно напруженої праці — і пошкодження ліквідовано. Але хто орудував ломиком?..

З такого випробування розпочалась робота Миколи Миколайовича Рябошапки на новому для нього поприщі голови артілі.

Нарис Наума Тихого «Знайомство з Рябошапкою» — своєрідний «прозовий портрет» цього талановитого колгоспного організатора.

НАУМ МИРОНОВИЧ ТИХИЙ

Знакомство с Рябошапкой

О черк

(На украинском языке)

Редактор *Г. П. Карпенко*

Художник *О. О. Александров*

Художній редактор *В. В. Машков*

Технічний редактор *Є. А. Зіскіндер*

Коректори *Г. М. Клименко, Н. М. Петрушевська*

БФ 16003. Здано на виробництво 7/X 1961 р.

Підписано до друку 23/X 1961 р.

Формат паперу 70 × 90^{1/32}. Фізичн. друк. арк. 3.

Умовн. друк. арк. 3.498. Обліково-видавн. арк. 3.260.

Ціна 10 коп. Замовл. 749. Тираж 7000.

Державна Рубльчана
БІБЛІОТЕКА УРСР

Держлітвидав України,
Київ, Володимирська, 42.

65

4-а поліграффабрика Головополіграфвидаву
Міністерства культури УРСР,
Київ, пл. Калініна, 2.

3586-35

Зв'язок-68

I

— Е, ні, ні, в Щербанях ви не купите!

— Чого ж не куплю? В Щербанях же...

— Як є у вас тисяч тридцять п'ять на старі гроші, то, може...

— Тридцять п'ять тисяч? Таке скажете!

— Тридцять п'ять, чоловіче, а може, й більш... Та ще як знайдеться охочий продати.

— То ви мене... чи не на бога берете? Там же, казали люди, років зо три тому...

— Що було три роки тому, те, голубе, давно загуло. Ниньки відтіля і калачем нікого не виманиш, так що будинків там тепер не продають.

— Чого ж вони, розбагатіли так? З тих Щербанів, кажуть, тікали, хто тільки міг... За вісімсот рублів найліпший будинок на вивіз продавали. Аби тільки мав чим вивезти — бери! А камінь там добрячий... У нас чоловік із десять щербанівські будинки купили...

— Тепер не продадуть, точно кажу вам. Даремно тільки час потратите, та ще й намучитесь. Бачите ж, автобуси туди не ходять... А попутну машину — іди-но шукай!

Мені теж треба було в Щербані, і я вже знав, що автобуси туди не ходять. Я саме стояв біля розкладу на автостанції, роздумуючи, де і як роздобути транспорт, коли раптом почув, що говорять про Щербані, і, звісна річ, почав прислухатися.

Так я мимоволі став свідком наведеної вище розмови.

А проте... чого одразу не сказати всю правду? Я був свідком не зовсім мимовільним, бо та розмова надто вже прямо стосувалася мого щербанівського завдання. Справа в тім, що я мав написати нарис про голову тамтешнього колгоспу імені Кірова Миколу Миколайовича Рябошапку, а оцей випадково підслуханий діалог був мало що добрим початком, він давав мені в руки просто-таки чудесний ключ до теми. Дійсно ж бо, років три тому з села тікали, хто тільки міг; за вісімсот карбованців (старими грішми) можна було купити на вивіз найліпший кам'яний будинок, а тепер і за тридцять п'ять тисяч ніхто не хоче продать...

Що краще за це могло засвідчити, як ідуть справи в колгоспі?

До того ж, був тут іще дуже цікавий і важливий для мене збіг. Адже той, який твердив, що зараз будинку в Щербанях не продадуть, говорив, що змінилося там усе за останні три роки... А за моїми відомостями Микола Миколайович став головою колгоспу імені Кірова саме три, може, три з половиною роки тому.

Ні, ні, це була без жодного сумніву щаслива знахідка!

Хто не знає, як неприємно і незручно, буваючи у відрядженнях, набридати офіційним установам дрібними побутовими клопатами! Інша річ, коли заходиш для ділової розмови. Але така потреба виникає — і я був певен, що їй тепер виникне, — вже тому, як хоч трохи познайомишся з людьми, з їхнім життям і справами.

Та на цей раз довелося відступити від правила. Не терпілося скоріше дістатися до Щербанів, і я поспішив у райком партії: хай як-небудь допоможуть транспортом.

І мені знову пощастило. Хоч і прийшов я в час обідньої перерви і застав одну тільки друкарку, мені навіть більш ніж пощастило, бо виявилось, що Рябошапка десь тут, у Вознесенську.

— Уранці заходив, — сказала друкарка. — А от де він тепер?.. Та нічого, зараз розшукаємо! — Вона зняла телефонну трубку. — На те й телефон! До того ж, — жінка посміхнулась, — Миколу Миколайовича знайти

не важко. Його, як хто навіть здалеку бачив, то одразу — по вусах — пізнав, а впізнав, то й скаже, в який бік він пішов...

Я знав, що Рябошапка носить вуса. Мені розповідали, що в своєму виступі на січневому Пленумі ЦК КП України він досить дотепно, якщо так можна сказати, «обіграв» їх: говорив про непотрібну опіку з боку районних та обласних організацій і під сміх всього кількатисячного залу вигукнув: «А для чого нас няньчити? Ми самі вже з вусами!»

Взагалі, як можна було судити з опублікованого в газетах звіту та з відгуків товаришів, яким у ті знаменні дні пощастило бути в Палаці спорту, виступ Рябошапки — бойовий, по-принциповому гострий і пристрастний—привернув до себе увагу на Пленумі. Микита Сергійович Хрущов, якому явно сподобався цей розважливий і водночас запальний голова, зав'язав з ним тривалий і повчальний для всіх діалог. Про це багато потім говорилось. Переказували подробиці, цитували окремі фрази...

І чомусь — я не знаю, звідки це бралось, — а тільки з тих оповідей Микола Миколайович уявлявся мені літнім і огрядним чоловіком, свого роду сивовусим степовим велетнем. Можливо, це йшло від того, що, за свідченням слухачів, його промова щедро іскрилася глибинною народною мудрістю людини, що пройшла великий життєвий шлях? А може, таке враження складалось через те, що — за тими ж свідченнями—ви-

словлені ним думки й пропозиції відзначались винятково досконалим знанням господарства, тією хазяйновитістю, що приходить з дозрілим віком?

Як би там не було, але я щиро здивувався, коли хвилин через п'ять (друкарка, як бачите, мала рацію: їй досить швидко вдалось розшукати щербанівського голову) почув у трубці дзвінкий, повнозвучний, аж надто моложавий басок:

— Кореспондент з Києва? Дуже приємно. Я тут на нараді в райспоживспілці, годин через дві звільнюсь, та й поїдемо. Тільки ж...— він витримав паузу,— транспорту у мене нема... Я сюди добирався на попутних і, мабуть, так само доведеться назад... Чи, може, ви з машиною?

В останніх словах чулася ледве вловима посмішка: «Ви ж напевне переконані були, що голова на лімузині приїхав, а він, ось бачите, до вас присусіджується...»

Я ледве стримався, щоб не запитати з подивом: «Як же це виходить, такий, я чув, багатий колгосп, а голова до райцентру на попутних добирається?» Проте навряд чи це було б доречно при першому, та ще й телефонному, знайомстві, і я обмежився тим, що й собі відповів щось у тому плані: мовляв, готовий за компанію з головою колгоспу хоч і пішки добиратись.

З того кінця проводу почувся сміх, а за тим — удавано-змовницький шепіт:

— Знаєте що, ви в секретаря райкому машину попросіть, в нього новенька

«Волга»... Кореспондентові він не відмовить, а вже коло вас і я прилаштуюся, га?

Мені навіть здалося, що бачу, як хитро примружив він очі при цих словах, та замить почувся вже зовсім інший, діловито-заклопотаний голос:

— Отже, години через дві надійду. А ви тим часом погуляйте, огляньте наше місто. Згода? Значить, до зустрічі!

Він прийшов набагато раніше, ніж обіцяв: я ледве встиг перекинутися кількома фразами з секретарем райкому Олександром Степановичем Горіним. Вислухавши, з якою метою я приїхав, Олександр Степанович після короткої хвилики мовчання схвально хитнув головою:

— Що ж, це добре, про Рябошапку можна написати... Писати є про що. Одно тільки...— Він потер долонею лоба, наче підшукував підходяще слово. Але раптом задзвенчав телефон.

Секретар зняв трубку:

— Слухаю... Горін... Так... Так...— Він підсунув до себе аркуш паперу і записав кілька слів.— Ну, ну, я слухаю...

І тут до кабінету зайшов Рябошапка.

— Ось бачите, часом трапляється, що і наради раніше півночі закінчуються,— сказав він з порога і, швидко пройшовши до стола, енергійно простягнув руку: — Добрий день. Рябошапка Микола Миколайович,— і прихилив вухо: — А вас як?

На вигляд було йому років тридцять три — тридцять п'ять, і пишні вуса анітрохи

не робили його старішим. Вони скоріше, навпаки, ще виразніше підкреслювали молодечу м'язистість чисто виголених, злегка опуклих щік, юначу повноту червоних свіжих губ. Середній на зріст, широкоплечий і міцно збитий, він, у своєму синьому, підперезаному поясом, плащі, справляв враження людини, яка твердо стоїть на землі, і разом з тим у всій його поставі, в кожному його русі відчувалась така пружна, я сказав би—кінетична, легкість, така видима готовність до дії, що мимоволі виникав сумнів: а може, йому ще й тридцяти нема? Не одразу й кинулось у вічі, що скроні у нього вже злегка посріблені сивиною...

Що крилося за отим «одно тільки», на якому обірвалась наша розмова з секретарем, я тоді так і не дізнався, бо Горін, поклавши трубку, не продовжив своєї думки. Можливо, забув, про що говорив перед тим, а могло бути — в присутності Миколи Миколайовича не міг доказати того, що хотів. Останнє, як мені здалося, було вірогіднішим. В тоні, яким Олександр Степанович розпочав був ту фразу, виразно чувся намір застерегти мене від чогось. Але від чого саме?..

Хвилин через двадцять ми вже виїжджали за околицю Вознесенська. На нашу удачу, Горіну самому треба було в той куток району, і він охоче зголосився «підкинути» нас. Навстріч машині летіла з вітром у парі сіра асфальтова дорога. Була середина нежаркого, хоч і сонячного, весняного

дня, і степ обабіч то палав неймовірно яскравою зеленню пробудженої озимини, то густо, після недавнього дощу, чорнів свіжозораними масивами.

Поки їхали міськими вулицями, Горін розпитував Рябошапку про останні щербанівські новини... Сторонній людині важко було стежити за цією розмовою, бо йшлося про суто місцеві події і про незнайомих людей. І все-таки в мене (я, правда, не був певен, що це так і є) склалося враження, що між секретарем райкому і головою колгоспу існує щось таке, чого вони не торкаються, але яке весь час незримо стоїть між ними. Це прозирало з стриманих, а нерідко й іронічних зауважень Олександра Степановича, з підкреслено ввічливих, хоч часом і не позбавлених гостроти, відповідей Рябошапки... А втім, хто зна, може, я й помилявся?

За містом розмова урвалася і надовго запала мовчанка. Горін опустив на передніх дверцятах скло, і машину враз заповонило неспокоєм пружного зустрічного вітру. Запахло молодістю зеленню і прогрітою сонцем землею; з Бугу, що зміївся по праву руку, зовсім недалеко од дороги, повіяло гострою, солодкувато-терпкою вологою. Олександр Степанович замріяно відкинувся на спинку сидіння.

— Хóроше, їй-право! — І по паузі: — У вас там, Миколо Миколайовичу, дощик цієї ночі гарненький був?

— Та так, нічого... — не одразу відповів

той,— покропив непогано... Таких ще кілька дощів — і восени золото братимем.

В його голосі звучала така ж сама замріяна нотка.

Але раптом сполошився шофер:

— Як же ми до Щербанів проскочимо, якщо там дощ був?

— Та! Дорога давно протряхла! Ти не бійсь,— заспокоїв його Микола Миколайович.

І тут Горін знов не втримався, щоб не шпигнути:

— Не бійсь, не бійсь! Рябошапка он асфальтову дорогу будує! Мало не цілий рік нікому жить не давав. Тільки ж чогось не видно її, тієї дороги.

— А ось од'їдем од асфальту, — побачите.

— Насип? Насип — ще не дорога...

— Але ж її і без насипу не буває, Олександр Степановичу,— за тоном стримано і ввічливо, а насправді — з явним «підкусом» відказав на останні слова Микола Миколайович.

І наче поставив цим крапку.

Розмова відновилася лише потому, як машина звернула з асфальту на досить-таки грязьку, роз'їжджену ґрунтову дорогу, але тепер — мовби для контрасту з ненастанним підстрибуванням на вибоях — текла вона мирно і спокійно. Говорили про села, повз які проїжджали, про озимі, про сади, що раз за разом виникали то по один, то по другий бік і довго тяглися понад

дорогою... І тільки перед самим прощанням, коли вже вїхали в Щербані, виткнулося знову те не відкрите, а все ж явно відчутне напруження, яке з самого початку вразило мене, виткнулося настільки виразно, що і я, здається, дещо почав розуміти.

Перетнувши широку долину Гнилого Єланця, ми виїхали на просторі сільську вулицю.

— Це наша центральна,— сказав Микола Миколайович,— ось-о ліворуч — сільрада та бібліотека, то — крамниця, а он трохи далі — контора колгоспу...

Але не встиг він закінчити, як Горін поклав руку шоферові на плече:

— Отут і спиняй. До контори не поїдем.

— Чого ж так? — удаючи подив, вигукнув Микола Миколайович і непомітно підморгнув мені: «Слухайте, мовляв». — Вам же так значно ближче. Поїдете прямо, минете нову греблю, а там і Малинівка...

— Ні, ні, тут ось ваша хата, а до контори не поїдемо. Іч! — Степан Олександрович насмішкувато хитнув головою. — Хитрий! Греблю хоче показати! А я сказав — не буду на ту авантюру дивитись, і не буду! Не біда — об'їдемо кілька кілометрів.

— Так ми ж, Олександрє Степановичу, таки ту греблю цього року закінчимо! Невже й тоді не під'їдете — не глянете? Офіційно відкриватимем її, а з районного начальства, виходить, нікого й не буде?

— Тоді побачимо. А поки що... Не люблю я, розумієш, зальотів!

— Значить, ви й досі стоїте на тому, що це...

— А ти доведеш мені, що ні?

Машина тим часом уже спинилась, і Рябошапка, відчинивши дверцята, знову спробував поставити крапку:

— По-моєму, вже доведено,— знизав він плечима,— треба просто під'їхати і глянути, там уже...

Але Горін перебив:

— То різні речі, Миколо Миколайовичу. І я не відносно того говорю, що там зроблено чи не зроблено. Я про суть. Одне діло — брати широко, а друге — пускатись на авантюру. У вас один ставок є, і досить поки що. А то йому, бач, Венеції захотілось, свого, бач, Щербанівського моря на дванадцять мільйонів кубометрів! Ні, ні, хоч не умовляйте мене!

Коли машина, розвернувшись, поїхала назад, Микола Миколайович кивнув услід:

— Чули філософію? Отак воно!..— Тоді завзято махнув рукою: — Ну й дивина! Сам же начебто говорить, що треба брати широко, а як до діла, то ось вам!.. Мовляв, розмахуватись розмахуйся, а перестрахуватись не забувай. Ну, та нічого!

І в очах у нього зблиснув гострий і веселий вогник.

...Тисячу разів даєш собі слово не робити поспішних висновків, а от же робиш і... помиляєшся. Так вийшло й цього разу. «Видать, мрійник, трохи навіть фантазер, одно слово — гаряча душа», — подумав я про

Миколу Миколайовича, але буквально через кілька хвилин, у конторі, побачив зовсім іншого Рябошапку.

Його, певне, давно вже дожидалися. З кабіни грузовика, тільки-но він наблизився, досить ловко, незважаючи на свої солідні габарити, викотився і заспішив навстріч широколиций неголений чоловік у міському костюмі. Інший — теж, видно, приїжджий — молодий, в окулярах, з чемоданчиком і перекинутим через руку плащем, чатував біля дверей. Не питаючи дозволу, обидва слідом за ним зайшли до кабінету, але він не виявив жодної цікавості до них. Не спитав, ні звідки вони, ні що їх сюди привело, а щонайперше зазирнув у бухгалтерію (в кабінеті двоє дверей: одні в коридор, другі — туди).

— Що в нас новенького, Володимире Миколайовичу?

— Ой, заждався я вас! — долинуло з сусідньої кімнати, і одразу ж на порозі з'явився невисокого зросту чорноокий, жвавий чоловік з пакою паперів в руках. — Тут стільки документів підписати треба! За оцей от звіт уже двічі дзвонили.

— Що ж, давайте.— Рябошапка, не роздягаючись, сів за стіл.— За мною не стане, не затримаю.

Та він, однак, затримав, та ще й надовго. Перш ніж поставити підпис, Микола Миколайович аж надто, здалось мені, уважно читав і перечитував кожний папірець. До того ж, він ще витяг з шухляди стола тов-

стий загальний зошит і час від часу то занотовував щось, то робив якісь позначки.

Ті двоє, хоч він і запросив їх присісти, спочатку переминалися з ноги на ногу, сподіваючись, мабуть, що так буде скоріше, а тоді (нічого не вдієш!) сіли — покурюють, нудьгують...

І тут мене — хоч не минуло ще й десяти хвилин після тієї, такої багатообіцяючої розмови в машині, — поки що невиразний, а все ж вколов сумнів: чи не помилився я зопалу, чи справді він «мрійник», «фантазер» і «гаряча душа»? Досі я, наприклад, не гадав, що мрійники здатні з такою скрупульозністю копатися в папірцях, що «гаряча душа» може так довго зберігати олімпійський спокій, коли поруч сидять приїжджі люди, які з чимось же приїхали!..

Втім, само собою вийшло за примовкою: далі — більше.

Коли голова нарешті віддав бухгалтерові підписані документи і звів очі на відвідувачів: мовляв, слухаю вас, ті одночасно підхопилися і заспішили до стола. Молодий, той, що в окулярах, назвався інженером, представником одеського філіалу проектного інституту «Укрдіпроводгосп». Другий виявився постачальником управління Миколаївського морського порту. І знову Рябошапка повівся не так, як, на мою думку, мусив би.

Я був певен, що людина, яка недавно так гаряче відстоювала своє право «брати широко» і так пишалася своїм — на двана-

дцять мільйонів кубометрів води! — Щербанівським морем, щонайперше кинеться допитуватись, з чим приїхав інженер проектної організації. Але ні. Микола Миколайович тільки поцікавився, чи давно працює він в інституті, бо щось раніше не бачив його там, а постачальникові вказав на стілець біля стола:

— Так що ви мені скажете?

— Ми, товаришу Рябошапка, хочемо у вас мукички купити,— поклав той на стіл великі, з товстими пальцями руки,— дійшла до нас чутка, що у вас...

— А багато ви хочете купити? — перебив Микола Миколайович.

— Та як вам сказати... Дивлячись, яку ціну запросите...

І ось коли Рябошапка, здається, посправжньому загорівся. Щойно заклопотаний, заглиблений у свої папери, він нараз випростався, розстебнув плаща, зручніше всівся в кріслі, одно слово — ожив. На спокійному перед тим, трохи навіть втомленому обличчі з'явився — і такий природний, наче ніколи й не сходив з нього — вираз хитруватої пронозливості.

— Що ж, в нас, як і скрізь у людей... Дорожче ми не візьмемо.

— Ну, а конкретніше?

— Конкретніше?—Микола Миколайович відкинувся на спинку крісла і засміявся.— От чудак-чоловік! Кажу ж, як люди, так і ми! Ви ж, думаю, не в нас же перших купуєте, то мусите знать.— І нараз примружив

очі.— Ну, по скільки платили, га? Кажіть, не бійтесь!

Постачальник завагався, відкашлявся.

— Ми за центнер досі платили...— він назвав суму і миттю націлився вичікуючим поглядом на голову колгоспу.

— А точніше? — не ворухнувся з місця той.

— Як то точніше?

— Точніше — значить, ближче до істини...

— Гм...— запала довга мовчанка.— Точніше, то як мука дуже добра, то ми платимо...— він набавив дещицю до попередньої цифри і знову націлився гострими своїми очима.

— Ну, а як зовсім точно? — уже насмішувато захопив Микола Миколайович. — Скажімо, коли мука най-найліпша?

Тепер мовчанка тривала ще довше. Приїжджий, рипнувши стільцем, перемінив позу, потер долонею сірувату щетину на щоці, а Рябошапка, як і перше, спокійно чекав.

— Отже ж, їй-бо, який ви! — скрушно похитав головою покупець і важко зітхнув.— Та що вже з вами вдієш! Як мука най-найліпша, то буде по...— і він втретє набавив,— більше ми, от повірте, нікому не платили, так що, думаю, і ви так само візьмете.

Нарешті Рябошапка нахилився ближче до столу. Хитруваті зморшки біля очей розгладились, безслідно зeszли.

— Ну що ж, значить, так ви думаєте...—

Він повагом провів по вусах і, замислившись, повторив ще раз: — Так ви думаєте, значить. Що ж, гаразд... гаразд...

Постачальник, який не зводив з нього погляду, в душі, видно, вже святкував перемогу. Та воно й справді схоже було на те, що голова востаннє зважує всі за і проти, перш ніж сказати остаточне «згоден». Він навіть запитав — певне, для того тільки, щоб відтягти час,— бо без жодних ознак справжньої зацікавленості:

— А багато ви такої муки купили?

— Тонн із двадцять, — охоче відказав заготівельник.

— І що ж, більше там уже нема? — так само байдуже, аби тільки підтримати розмову, продовжував допитуватись Микола Миколайович, тим часом як думки його явно були зайняті чимось іншим.

Постачальник і на цей раз відповів, правда, з трохи меншою певністю:

— Ні... Тобто, як вам сказати... Ще, мабуть, є, але нам треба значно більше...— З обличчя його було видно, що він чи щось вловив, чи просто за давньою, мабуть, уже інстинктивною, звичкою про всяк випадок насторожився.

Та хоч так, хоч інакше, а було вже пізно.

— То, може, скажете де? Я сам поїду за таку ціну куплю! — знову примружився Рябошапка і несподівано голосно засміявся.— Ох же й хитрий ви! Такого б нам у колгосп, щоб знав, як копійку берегти, та щоб ще й умів!

— Еге-ге, чи треба вам ще хитрішого? Ви один десятох хитрих переважите! — відплатив мимовільним компліментом поставачальник і витер хусточкою спітніле чоло.— Ну що ж, давайте так: називайте тепер ви свою ціну, а я перейду в оборону. Іде?

Вони дійшли згоди. Не скоро і не одразу, як це завжди буває під час торгу, а дійшли. Але то був не звичайний, не рядовий торг, і, коли чесно признатись, я тому й не беруся переказувати всі подальші його перипетії, що відчуваю себе безсилим відтворити цей фейєричний каскад дотепності й красномовства, цю пістряву суміш практичної кмітливості і великодушшя, грубовато-удаваної наївності і тонкого психологічного розрахунку, який раз по раз розкривався у щедро розставлюваних один одному пастках... А яка сила переконання звучала в словах! Як гнучко, до віртуозності вміло змінювалися інтонації! То іронія прозвучить, то непідробна щирість, то відверте глузування, то пафос! Я від душі позаздрив і тому й другому — бо треба ж і справді вміти так, та ще без попередньої підготовки, без часу на обдумування, а прямо з ходу, з нальоту, весь час імпровізуючи!

Думається, вони розсталися цілком задоволеними один з одного (хоч би вже й тому, що приємно схрестити зброю з гідним партнером), але зверх того кожен з них мав повну підставу бути задоволеним і з себе. Як-не-як, а обидва вони добре потрудились,

обидва твердо постояли і за честь, і за гаманець своїх організацій...

Що ж до мене, то я ще більше заплутався: бо який же він все-таки насправді, цей Рябошапка? Од «захопленого мрійника» й «фантазера» мало що лишилося після цього торгу: фантазери і мрійники так не торгуються! Бувалий і третій-перетертый господарник, з тих кмітливих, хитрих і наполегливих, котрі до останнього ладні стояти за кожну копійку? Так! Але ж це, коли вдуматись, ніяк не в'язалося з тим, на що так прозоро натякав Горін! Адже подібного типу господарники менш за все схильні розкидатися грішми, затівати не продиктовані нагальною необхідністю будови, одне слово, пускатися, як він казав, «на авантюри»? Як же тут звести кінці з кінцями?

А втім, дуже скоро Рябошапка відкрився мені... ще з одного боку, і я нарешті — на цей раз уже остаточно — вирішив про себе: надалі не забігати наперед, а просто — дивитись, слухати і запам'ятовувати.

Інженер Красноборцев приїхав у Щербані лаятись. Не з головою колгоспу, звичайно (хоч, можливо, й з ним, якщо він потурає), а з гідробудівельниками: в інституті стало відомо, що організація-підрядчик — Миколаївський облмеліоводбуд — наміряється внести деякі зміни, а точніше — спрощення в уже затверджений проект.

— Ми за це на себе відповідальності не візьмемо! — поспішив він попередити. — Так

що дивіться! Я подзвонив у Миколаїв Матвееву, він сказав, що виїжджає сюди. А то що ж це, справді, виходить! Проект — не іграшка! Не можеш зробити, як запроектовано,— відмовся. Так буде благородніше.

Мовби передчуваючи, що розмова буде жарка, Микола Миколайович залпом випив склянку води, скинув і акуратно повісив біля дверей плаща, а вертаючись од вішалки, спинився біля інженера.

— Які ж саме зміни збирається вносити Матвеев? У вас точна інформація чи самі тільки чутки?

— Чого ж самі чутки! Ми цілком у курсі справи,— з гідністю заперечив Красноборцев і дістав з чемодана папку.— Ось, будь ласка! Матвеев хоче замість запроектованих нами... — почав він, розв'язуючи поворозки і даючи цим зрозуміти, що може довести все з документами в руках.— Матвеев хоче...

Та, певне, в останню мить він передумав, бо нараз запнувся, ще й рукою махнув:

— А проте, бог з ним. Якщо ви не меліоратор (Рябошапка заперечливо хитнув головою) і, здається, й не агроном (той ще раз так само хитнув), то не будем зараз про це. Хай уже Матвеев приїде, подождем...

То було не дуже чемно — отак на півслові уривати розмову. За останніми інженеровими словами явно чулось неприховано-зарозуміле: «Ви все одно не докумекаєте, для чого ж зря теревенити?» Але Микола

Миколайович, на мій подив, не помітив у цьому нічого образливого для себе.

— Що ж,— відповів він розважливо і спокійно,— давайте справді почекаємо. Вам видніше. Може, ми, поки Матвеев підїде, встигнемо пообідати? Ходімте, бо не знаю, як ви, а я голодний.

Відносно обіду Красноборцев виявився значно згідливішим. Не дожидаячись повторного запрошення, він сунув свою папку назад у чемодан, звичним рухом перекинув через руку плаща, а другою рукою потягнувся за картузом, але... так і не дотягнувся до нього, бо зайшов Матвеев.

— Ну що, вже наскаржились тобі, Микола Миколайовичу?

— Та ні, поки що тримають у секреті,— посміхнувся у вуса Рябошапка, міцно потискаючи простягнуту Матвеевим долоню,— так що сідай, Борисе Сергійовичу, та послухаєм. Ти справді якусь там міну підклав під мене? Тоді держись!

Видно було: вони давні знайомі, можливо, навіть друзі. Проте коли Красноборцев почав викладати суть справи, Рябошапка одразу нахмурився.

— Що ж ти, Борисе Сергійовичу, було б хоч сказати, що ти таке надумав, а то...

— Так я ж нічого поки що не змінював,— поспішив заспокоїти його Матвеев.— Думка у нас така виникла, признаюсь, але практично — боронь боже! Хіба я сам узяв би все це на себе? То така проблема, що я...

А полягала та проблема ось у чому. З вводом у дію нового — на дванадцять мільйонів кубометрів — водосховища (а воно наповниться вже цієї осені) колгосп імені Кірова дістає можливість зросити вісімсот гектарів землі. Перша черга поливної площі — двісті гектарів — має бути підготовлена вже в нинішньому році. І от на цьому й схрестилися інтереси проектувальників і виконавців робіт, а в кінцевому рахунку інтереси і тих, і тих з інтересами колгоспу.

Інститут, проектуючи систему поливу, передбачив монтування тимчасових зрошувачів з труб Величка. Це — зовсім недавно впроваджена новинка: гнучкі, з прогумованої матерії, труби швидко розмотуються з барабана, легко з'єднуються, а після закінчення поливу так само швидко і легко роз'єднуються і намотуються назад на барабан. Меліоводбудівці, по суті, не заперечують проти них. Вони самі кому завгодно можуть довести незаперечні переваги тимчасових зрошувачів з труб Величка перед такими ж зрошувачами з звичайних металевих труб. Одне те, що монтування і демонтаж труб Величка потребує чи не в десять раз менше людських рук і праці, може хоч кого переконати.

Але в тім то й річ, що ці труби тільки-но пущені в серійне виробництво, та ще й не на Україні, а десь у Воронезькій області, і що не відомо навіть, де добиватися наряду на них.

— Називайте мене хоч заскорублим

консерватором, хоч антимеханізатором, а то і ще що-небудь придумайте, а я кажу, що є! — розвів руками Матвеев, виклавши оце своє міркування.— Або навчіть, що робити!

— І все-таки треба орієнтуватись на труби Величка! — непримиренно повторив Красноборцев і навіть з-за стола встав при цьому.— Хто, скажіть, нам дозволить будувати по-старому, коли всі знають, що є новіше і набагато краще?

— Тоді давайте дождитись, поки ту вашу новинку можна буде дістати. Ти згоден на таке, Миколо Миколайовичу? Заяви офіційно як замовник, як хазяїн. Кінець кінцем, наше діло — сторона.

Матвеев і собі схвильовано підвівся, запалив цигарку і відійшов до вікна. У Красноборцева знервовано тіпались повіки, і, щоб приховати це, він заходився, не знімаючи окулярів, пальцями протирати скельця.

І лише Рябошапка, на чії плечі Борис Сергійович, по суті, скинув тепер усю відповідальність остаточного вирішення, не уважливо ковзав поглядом по стінах, могло здатись, думав про щось зовсім інше, і мовчав.

Нарешті Красноборцев не витримав напруження.

— Але ж це несерйозно, Борисе Сергійовичу! — гукнув він.— Я, наприклад, не вважаю, що моє діло — сторона.

— І я так не вважаю! — жваво підхо-

пив Матвеев.— Того й пропоную: давайте поки що на цих 200 гектарах монтувати тимчасові зрошувачі з металевих труб. Це й колгоспові вигідно, і мені. Колгосп одержить поливну площу, а я...

— А ти план виконаєш,— тихо, наче між іншим, а втім, не приховуючи єхидної нотки, зауважив Рябошапка.

Але Бориса Сергійовича це ніскільки не збило з пантелику.

— Не заперечую, мені план потрібний! В мене — люди, я їм зарплату маю платити...

— А в колгоспі, виходить, не люди? — звів на нього насмішкувато-допитливий погляд Рябошапка.— Ти своїм зарплату виплатиш, а в мене за кожним кубометром води витече з кишені зайвий карбованець, так? Ну, ні, брате мій, я на таке не згоден.

— Тоді чекай,— розвів руками Матвеев,— гляди, через рік-два дістанем наряди, тоді й зробимо.

— І чекати не згоден! — рішуче перебив Микола Миколайович.— Ти тут з машиною?

— На ремонтній, з будкою.

— Тим краще. Бо чи не на дощ збирається? Поїдем у степ, товариші.

— А свою ти бережеш, чи, може, вигідно продав? — іронічно зіщулився Матвеев.

— Поїхали, поїхали! — пустив повз вуха ці слова Рябошапка і повернувся до Красноторцева: — Прошу.

Хвилини через сорок бідова меліоводбудівська ремонтна «літучка» спинилась на

обочині неширокої степової дороги. Очевидно, то був свого роду перевал, бо звідси на всі чотири сторони відкривалась немислима, неймовірна навіть для цього рівнинного краю далина. Чи того, що недавній дощик прибав куряву, а холодне передвечірнє повітря не піднімало з ґрунту випарів, чи, може, від того, що так лягали промені вже близького до вечірнього пругу сонця, але бачилось так далеко, що часом починало здаватись, ніби й не з землі ти дивишся, а летиш високо-високо в небі.

Якусь хвилину всі стояли мовчки, захоплені цим казковим безмежжям. Над степом застигла глибока урочиста тиша, і вона теж уявлялась безмежною і всеосяжною. Тільки далеке туркотіння трактора та ніжні посвисти весняного вітру раз по раз, а над усім — тиша й тиша: у далину — до обрію, у вишину — до неба...

— Отут, товариші, вододіл,— нарешті заговорив Рябошапка і показав рукою праворуч од дороги,— бачите, он сторожова могила,— то найвища точка на багато десятків кілометрів околу. Козаки знали, де розставляти дозорні пости... Так от що я надумав, слухайте... Магістральна лінія подає мені воду сюди, на цю могилу, звідси в бік поливних площ ідуть такі ж, як і запроектовано, розподілювачі. А от замість тимчасових зрошувачів, поки не дістанем труб Величка, я пропоную звичайні поливні борозни... Це ж простіше простого! Тут і схили на всі боки підходящі, вода піде сама, і,

отже, твої довжелезні стави металевих труб аніскілечки не потрібні, Борисе Сергійовичу. Згоден ти чи ні?

І знову запала довга, надто довга мовчанка. Я був уже подумав навіть, чи не прослухали вони, бува, обидва, і Матвеев, і Красноборцев, того, що сказав Микола Миколайович? Цілком могло бути, що замислились і...

Але ні, вони все чули.

— Воно й дійсно просто... — першим стиха озвався Матвеев.— Як двічі по два, просто... І, по правді сказати, саме це й насторожує. Надто, розумієш,— він потер пальцем об палець,— надто, розумієш, на поверхні лежало це все. У таких випадках рішення буває або ж геніальним, або ж у корені невірним.

— На цей раз, мені здається, вірніше друге,— дещо зверхньо посміхнувся Красноборцев, і в його посмішці раптом відкрилось набагато більше, ніж він, певне, хотів виказати. «Мені не вперше доводиться мати справу з дилетантами,— говорила інженерова посмішка,— я вже звик до всього... А не сказав я цього одразу тільки тому, що придумував, як би це сказати м'якше. Але тепер, коли початок покладено, можна бути відвертим...»

І він справді відверто, явно намагаючись говорити якомога популярніше, виклав свою думку: ідея в корені невірна, бо суперечить елементарним правилам. Проводити полив з допомогою тимчасових борозен

можна тільки в тому випадку, коли нахил площі не перевищує 6—7 градусів — інакше вода набере небажаної швидкості і не зростить, а розміє поле...

— А в нас же з вами інша мета, здається? — закінчив він таким тоном, ніби умовляв дитину, і тут же знову захопився: — Коли хочете переконатись наочно, давайте глянемо, проект зі мною. В ньому вказані всі відстані, всі рівні...

Йому, правда, не одразу вдалося зорієнтувати своє креслення на місцевості. Тримавши розгорнутий аркуш у руках, повертався то в той, то в інший бік і вже мало не розгубився: «Гляди-но, чи не з чужого він проекту сюди потрапив?» Довелося уже Рябошапці, як господареві, втрутитися й допомогти зорієнтувати план.

Але в усьому іншому Красноборцев і дійсно мав рацію.

— Ось ваші ділянки зрошення, — тицьнув він пальцем у план, милостиво (тим більше — після недавньої послуги) вводячи дилетанта в тайни накреслених на синьці ліній, — а оце позначки рівнів. Дивіться, який схил! Можна навіть точно визначити, скільки тут градусів; треба вирахувати за масштабом істинні відстані і...

Але Рябошапка зненацька перебив:

— Гаразд, припустимо, що ми вже знали. Більше того, ми зараз і справді знаємо. — Взявши з інженерових рук логарифмічну лінійку, Микола Миколайович швидко і вправно зміряв, що треба було, і не

встиг Красноборцев і оком моргнути з подиву, як він уже вирахував кут падіння.— У нас тут десять з половиною градусів. Кут і справді завеликий... Але хто нас прив'язав саме до цих двох ділянок? Ви от гляньте сюди або в бік Троїцького... На око навіть видно, що схил значно менший. Та у вас же й на плані обведені контури цих полів.— Він узяв до рук аркуш.— Подивіться, яка тут різниця у рівнях, наполовину ж проти тих ділянок! А гони у півтора рази довші! Кут градусів чотири-п'ять од сили. В саму точку! Чого ж нам ці ділянки не взяти у першу чергу?

— Звичайно... Тільки ж проект уже затверджений... — дещо розгублено почав Красноборцев, помітно спантеличений несподіваною обізнаністю щербанівського голови в питаннях іригації.— Ми ж не можемо... Хіба ми маємо право тепер...

Та Рябошапка, загорівшись, знов не дав йому доказати:

— Не тільки можемо, а й мусимо! Як же так — не зробити краще, коли є можливість? До того ж, я ось уже кілька тижнів ще з одним планом ношуся. Ви бачите он те село — Троїцьке?..

Матвеев, який давно вже знає Миколу Миколайовича, по цих словах удавано іронічно зітхнув і похитав головою:

— Ну, все! Вважайте, молодий чоловіче, що проект вашого шанованого інституту полетів шкереберть.

— Що? — це неабияк наполохало Крас-

ноборцева.— Але ж, Миколо Миколайовичу, я не маю повноважень од інституту хоч що-небудь змінювати в проекті! — з переляку вхопився він одразу за найменш, мабуть, почесний, та зате найсильніший, з його погляду, аргумент, аби врятуватись од угаданого Матвеевим бурхливого натиску.

І несподівано для самого себе він влучив у ціль, бо Рябошапка тут же й замовк.

— Ну що ж, тоді й справді... — вже зовсім іншим, рівним і спокійним, голосом сказав він по паузі.— Тоді вважатимем, що сьогодні у нас розмови не було.-- І ще подумавши: — От що, давайте відкладем це діло на день-два, ну, до п'ятниці, скажімо. Передайте Зінаїді Карпівні, я думаю, у неї ж, як у директора, повноваження є?

— Ще б пак! — зраділо й полегшено видихнув Красноборцев.

— Так от, перекажіть Зінаїді Карпівні, що Рябошапка просить її у п'ятницю о третій годині дня приїхати в Щербані. Скажіть: дуже важлива справа є. Та й ти, Борисе Сергійовичу,— повернувся він до Матвеева, який, загадково пощуюючись, стояв трохи віддалік,— ти теж не забудь — приїдь, та, гляди, з усіма,— він посміхнувся,— повноваженнями, бо вирішувати треба буде на місці!

Коли верталися з степу, село вже вкутували сутінки. В будинках (а вони тут справді всі кам'яні, добротні) подекуди жевріли перші вогники. Зненацька вздовж головної

вулиці засвітились ліхтарі. Над будинком правління колгоспу, підсвічений знизу, спалахнув червоним прапорець.

— Я думав, дещо встигну вам показати,— сказав Микола Миколайович, коли ми виходили з машини.— Ферми в нас нові, млин, водокачка... Та в конторі он повно народу, справ, мабуть, ціла гора. Так що ви вже пробачте...

В його голосі чулося щире засмучення. Я хотів відповісти, що він даремно турбується, що я й так дуже вдячний, що цей день...

Але не встиг і рота розтулити, бо Рябошапку одразу оточили десятки людей, які чекали на нього.

Справи в них були найрізноманітніші — і особисті, і господарські; в більшості, звичайно,— господарські. Бригадири і механізатори уточнювали наряди на завтра, «утрясали» заявки на транспорт, запасні частини, пальне... Завідуючі фермами прийшли з своїми клопотами і заявками — на концентрати, на «додатковий пайок» для дійних корів, на додаткові підводи (а може, вдасться і машину вимудрити!), щоб підвезти силос... В усьому цьому не було, звісна річ, нічого особливого і нового: наряд — як і скрізь. Хіба тільки що за кількістю заявок, за розмаїтістю справ, з якими звертались до голови, легко вгадувався розмах великого багатогалузевого господарства. Але вразив мене знову-таки Рябошапка.

Ну, наче не один, а десять різних Микол

65-3546-35

Миколайовичів сиділо за столом голови колгоспу! То він суворо-вимогливий, непримирений («Коли ж ви нарешті той копійчаний ремонт закінчите?!»), то одразу за цим — з іншим — лукаво-усміхнений, добродушний («Завтра? Завтра ти заспиш, не хвалися... Ти ж, боронь боже, сьогоднішніх танців не пропустиш?»); а ще за мить — ще з іншим — він знову інший — нахмурений, заклопотаний («Як же тут вивернутись, га? Думайте, думайте!»).

Не втаю: була хвилина, коли мене взяв сумнів: а чи не награно все це? Здавалось неймовірним, що людина здатна так легко переходити від настрою до настрою, що в цій строкатій мішанині різнокаліберних справ у неї лишаються душевні сили на те, щоб ще й пожартувати з кимось, висміяти, покартати, підбадьорити; що серед цього калейдоскопічного поспіху виникає в неї щира потреба в одного спитати, що пише син; другому підказати, щоб виписав собі шиферу, бо час уже прощатися з стріхою; третьому нагадати, що скоро районна олімпіада і, отже, хай не пропускає репетицій... І ще, і ще, і ще...

Я намагався не пропустити жодного жесту, поруху, прислухався до інтонацій, стежив за виразом обличчя... Не може ж бо людина усе однаково близько брати до серця та отак з головою щоразу поринати в нову справу. Щось же має бути ближчим до душі, а щось — байдужішим, таким, до чого треба себе присилувати!

Але ні, нічого штучного, ніяких ні в чому ознак присилування...

Було вже близько дев'ятої години, коли кабінет нарешті спорожнів. Та день, однак, ще не закінчився. Перед тим як і собі піти додому, Микола Миколайович ще раз уважно переглянув свій товстий загальний зошит, в який — я тепер зрозумів — скрупульозно записується все, що треба зробити завтра і в наступні дні, всі розпорядження, які дав, все, що самому треба перевірити, виписати, дістати.

Серед інших наміток на завтра було, видно, кілька міжміських телефонних розмов, і Микола Миколайович ще хвилин з десять терпляче крутив ручку телефону, поки через дві проміжні станції добився до районної.

— Дівчино, рідненька! Це Рябошапка вас турбує. Знаєте такого? От і добре. Мені завтра треба додзвонитися в Миколаїв аж по трьох телефонах. Пишіть... Та в Полтавську область треба, та ще і в Одеську... — Він назвав ще два телефони. — Багатенько, кажете? Так я ж... — в очах спалахнув жартливий вогник, — у мене тут повне село дівчат, усі на виданні, так я женихів для них шукаю... Самі, кажете, знайдуть? Е, ні, добре вам, як ви вже собі знайшли... Що? Теж без жениха ходите? То я й для вас напитаю!.. Нащо ж зарані? Подякуєте, як уже знайду... Диви — сміється... Чи не вірите? Сказав же, що знайду! Ох же дівчата тепер пішли!.. Ну, то записали ви мої замовлення?

Тільки ж глядіть, щоб зранку дали. Хто чергуватиме? Третя? Це Катерина — третя? Цариця Катерина третя... Скажіть, що я їй сто грам цукерок куплю. Мало? Кіло! І кіла мало? Гаразд, центнера не пожалію, скажіть... Значить, домовились? — Він поклав трубку і втомлено звівся з-за стола: — Здається, на сьогодні годі.— З хвилину постояв, обводячи кабінет невидющим поглядом людини, яка ніяк не вибереться з полону своїх думок, і, мовби для того, щоб остаточно вирватись, ще раз повторив: — Здається, все...

На ганку нас обдало гострою прохолодою пізнього вечора. Після прокуреного кабінету свіже, споєне пахощами весни повітря здавалось пронизливим, мало не морозним. Біля клубу під звуки радіоли кружляла молодь...

— Чорті-що, сидимо по кабінетах! — зітхнув Рябошапка.— А надворі весна! Та ще ж ось-о — танці! Чи не краще було б нам сюди піти? — Він засміявся.— Спеціалісти кажуть, що по витрачання калорій танцюристи стоять на другому місці після молотобійців. Виходить, і це не легка робота?

В мене за цей день накопичилось чи не кілька десятків запитань до Миколи Миколайовича, але я вже не наважувався його турбувати, розуміючи, що то було б непростимою безсовісністю з мого боку. В темному світлі ліхтарів бачив його втомлене, здалось, навіть схудле обличчя; втома чита-

лась і по безвільно опущених руках, і по сповільнених, таких характерних для зморених людей кроках... А втім, стривайте-но, чи не помилився я? Адже ж так не лише втома проявляється, так буває ще коли прислухаються до чогось далекого-далекого... Ось Микола Миколайович ще більше притишив крок, ось і зовсім спинився... Ну звісно: він до чогось прислухається. Очі його уважно націлені в темну далину, і в них світиться допитливість, цікавість... А ось і радість зблискує:

— Ідуть! Йй-право, це вони і є! Так тільки мій газик стукотить.— І він круто повертає назад.— Чи тільки ж не з порожніми руками їдуть вони?

Хвилини через п'ять біля будинку правління спиняється пошарпаний і запорошений з дальньої дороги ГАЗ-67, а ще за хвилину в кабінеті знову спалахує лампочка. Після суцільної темряви нічного степу прибулі сліпо мружаться на світло, втирають закушпелені обличчя і з видимою насолодою розминають заклакні од довгого сидіння ноги.

Микола Миколайович, хоч і явно горить нетерпінням, жде, проте, поки вони оговтаються, і тим часом коротко пояснює мені:

— Це ми технічне посольство послали. Аж у Запорізьку область. В газеті одній вичитали, що там оригінальний свиновідгодівельний пункт побудовано. Так ми одразу й... Ну, послі, будете розповідати? —

все ж таки не витримує він.— Чи, може, ви нічого й не бачили?

— Чого ж не бачили? Бачили! — Сідає першим за стіл молодший з вигляду — виконроб Володимир Прохорович Рябошапка («Головний інженер» колгоспу, як його відрекомендував Микола Миколайович).— Бачили і можем сказати: зроблено здорово! Сто свиней щодня — як з конвейєра, сходить. В повній кондиції! А привозять туди, сам бачив, ну, чистих тобі пацюків, а не поросят!

Микола Миколайович набирає повні груди повітря і в захваті ударяє кулаком по столу.

— Ух же ж здорово! Ану, де проект, покажіть! Чи в машині забули?

Од недавньої втоми і сліду не лишилось. Він рвучко схоплюється з стільця, ладний, здається, сам бігти до машини, аби скоріше глянути на креслення. Але Володимир Прохорович розчаровує його.

— Нема в машині нічого, Миколо Миколайовичу, ми проект не привезли.

— Як так не привезли?! Виходить, ви за три дні тільки те й виїздили, що глянули, яка в дяді цяцька, і назад?

— У тім-то й річ, що і в дяді проекту нема.

— Ах, он воно що! Значить, і вони, як і ми... — Сідає Рябошапка назад на своє місце.

— Точнісінько так, Миколо Миколайови-

чу! Секретар райкому десь бачив такий пункт, приїхав і — по пам'яті...

— За принципом: де ногою тупну, там і кілок забивай?

— Не зовсім так, але схоже. Той секретар — інженер-будівельник за професією, і він, мабуть, не просто тупав ногою, а й щось, мабуть, намалював на папері. Але нам дати не схотів. То, сказав, ніякий не проект, а розрізнені клаптики...

— Так ви ж хоч... добре придивилися? — Промовисто примружився Микола Миколайович і повернувся до другого «посла» — засмаглого чоловіка середніх літ, якого раніш відрекомендував «головним на всі руки механіком». — Ану, діставайте свій зошит. Дзюба, не тягніть...

За цим разом ми вийшли з контори вже близько одинадцятої, бо Дзюба, як виявилось, привіз не один, а два густо списаних і замальованих ескізами зошити, і Микола Миколайович як поклав їх перед собою, то не підвів голови, поки не перегорнув останньої сторінки та не вточнив усього, що його цікавило.

Потім ще довго обговорювали, де саме будувати цей пункт — біля свиноферми (щоб кормоцех був спільний) чи ближче до яру (так значно скоротився б обсяг робіт по обладнанню стоку); а то ще — чи не вигідніше тут виходити у першу чергу з того, куди ближче і легше підвозити корми, і поставити той пункт на тім кутку, де млин і комбікормовий цех?

Кожен варіант мав свої переваги і свої вади. І, мабуть, лише тому, що не так-то й просто було одразу визначити, який з них кращий, Рябошапка вирішив на день-два відкласти обговорення.

— От що,— сказав він нарешті «пошлам»,— я оці зошити візьму з собою. Ще посиджу над ними, подумаю. І ви теж ідіть додому — думайте, бо треба скоріше братись до діла.

А коли підходили до його будинку, Микола Миколайович раптом спинився, мов спіткнувся на рівному.

— Слухайте-но, це чи не московські останні вісті передають? — і вдарив себе по лобі.— Йй-право, вбити мене мало! Гостинний господар називається, до такої години голодом вас морив!

Схоже було, він тільки-но збагнув, що вже ніч, і щиро з цього здивований і засмучений.

І мені, хоч я й справді-таки виголодався, чомусь нараз невимовно весело і хороше стало на душі. «Так ось ви, значить, який, Миколо Миколайовичу!» — ледве не вирвалось у мене.

Я дещо знав уже про Рябошапку. Нехай не дуже й багато, але зате чи не найістотніше.

II

А втім, ми, мабуть, не обійдемося без історії. Більше того, нам вкрай необхідний хоч короткий екскурс у неї. Яким би яскра-

вим не був сьогоднішній день, йому без знання минулого іноді бракує повноти завершеності, а дещо в ньому, бува, видається не до кінця зрозумілим...

Отже, трохи історії, недавньої, ще свіжої в пам'яті, але вже історії.

Микола Миколайович Рябошапка став головою щербанівського колгоспу у розпал літа 1957 року. То дуже рідкісний випадок, щоб голову колгоспу переобирали в розпал літа, але в Щербанях іншого виходу не було: Рябошапчин попередник — Кришталь — не мало, не багато, а... сп'яну вдарив колгоспника. Де вже тут було дождитись більш підходящої пори для перевиборів?

Збори відбувались на схилі паркового жнивного дня, в тісному, сповненому задухи клубику. Прочитали, як і годиться, кого пропонують у президію, засадили рахівника за протокол і почали... Декому з промовців, особливо тим, котрі говорили дуже голосно, на закінчення навіть плескали. І з цієї точки зору все йшло як і слід — збори як збори... От тільки не слухав нікого зал, не схвалював, не обурювався, не загорявся, одно слово — не слухав, і це Микола Миколайович помітив з першої хвилини. Спочатку подумалось: «Що ж, люди зморені, розімліли од спеки, нічого дивного...» Але дуже скоро виник у нього сумнів: а чи дійсно в цьому причина? Він обвів поглядом ряди: чи так уже людям дошкулила задуха? Ось же між собою досить жваво перешіптуються, навіть перегукуються, перекидаються жартами; на

задніх лавах кілька чоловік мало не на повний голос сміються... Ні, спека тут ні до чого, і втома теж.

На трибуні ж тим часом справно змінювалися промовці, і над байдужим, а вірніше, над відсутнім залом лунали й лунали то відомі всім фрази-загальники про те, що добре, а що погано, то звичні й буденні скарги на дрібні господарські неполадки (в другій бригаді нікудишній водовоз, в першій — погано організована праця на току і т. ін.), ну, і, звісно, лаяли Кришталю...

«Не вміють виступати,— вирішив про себе Рябошапка,— мляво, казенно говорять! Тут треба за душу взяти, до серця дійти, тоді розворушиш, тоді слухатимуть!»

І він, коли йому надали слово, спробував розворушити, спробував добратись до серця.

— Я нова тут людина,— сказав він,— але встиг уже трохи ознайомитись з господарством, дещо розпитав, дещо отут, на зборах, почув про ваші справи... Не буду критикувати того, що було, бо не маю на це права, але одно все-таки сказати мушу: досі ви господарювали погано. І заковика вся, здається мені, в тому, що не заглядали вперед, не бачили перспективи. Нема електрики? Що ж, треба, значить, обходитись без неї. Господарство страждає од безводдя? І правда, страждає. Але де ж її, ту воду, візьмеш? І так у всьому. Хіба ж це господарювання?

І він намалював захоплюючу картину завтрашнього дня Щербанів. У колгоспі злиденні тваринницькі приміщення — суцї гадючники! Через два-три роки від них і слїду не залишиться! Натомість зведуться нові, збудовані за найкращими проектами. Корів, свиней, овець буде втричі більше. Не вистачить для них води? Нічого подібного! В долині Гнилого Єланця розїллється величезний став — напувай худобу, лови рибу, купайся! Крім того, можна розвести водоплавну птицю — тисячі й тисячі качок і гусей. Щоб, як впливуть на плесо, води не видно було! Ну, а для краси ще й лебедів приманимо, вони на воду самі прилетять. Понад берегом насадимо верб і осокорів. Водну станцію для дїтлахів збудуємо...

Взагалі за культуру, за побут треба буде взятись найрішучіше. Бо як це, справді, так, щоб у селі на сороковому році Радянської влади не було електрики, радіо? Електрика і радіо будуть у Щербанях до Жовтневих свят! Ось у цьому залі, не пізніш як через три місяці — в день сорокової річниці Жовтня — світитимуть електролампочки! І на вулицях будуть ліхтарі, і самі вулиці стануть іншими! У селі скрізь гарні кам'яні будинки, а стоять під стріхами... Не буде стріх у Щербанях! Перекриємо всі будинки шифером. На вулицях тут, певне, восени і весною грязь... Не буде грязі — настелимо тротуари!

Микола Миколайович загорівсь, захопився. Признатись по честі, їхав він сюди без особливої охоти. Ще навіть учора думав-

передумував, чи не краще відмовитись, поки не пізно? Тільки-но налагодив господарство в своєму досить-таки, як на степовий край, великому ліспромгоспі, організував і вивів на гарне місце лісотехнічну школу, в якій він по сумісництву теж був директором. Хіба мало зробив? А хіба мало попереду роботи? До того ж, як інженер лісового господарства, він у лігоспі на своєму місці, там він принесе державі більше користі...

Але тепер Микола Миколайович уже не жалкував, що не відмовився. Там усе вже налагоджено, а тут — непочатий край гарячого діла. Думай, дерзай, затівай нове і нове! Он скільки тут можна зробити, яке будівництво розгорнути, які пласти можна тут підняти!

Йому навіть дух захопило, од хвилювання пересохло в горлі, а він говорив і говорив. В залі начебто зробилося тихіше. В тьмяному світлі кількох гасових ламп здавалося, що й обличчя в людей стали зосередженішими. Значить, таки дійняло до живого? Тепер можна було дозволити собі випити води, і він потягнувся до карафи, що стояла на трибуні, налив у склянку...

І ось тут навідліг і прямо в серце вдарила його напівприглушена репліка. Із середини залу, з гущі, чийсь старечий, непевний тенорок докинув з неприхованою іронією:

— Ну, як стільки дива буде, і лебеді, і тротуари, то проголосуєм за нього, га?

З лави на лаву поповз їдкий, шелестли-

вий смішок, і не встиг ще він затихнути, як густий прокурений бас додав:

— Хоч би хтось підрахував, котрий по щоту обіцяльник виступає оце!.. Навряд чи в три десятки вбереш... Багатьох і прізвища позабувались...

Бас не іронізував, не жартував, в ньому виразно чувся біль, але в залі по цих словах уже не шелест — справжній регіт розкотився. І Микола Миколайович мало не захлинувся, п'ючи свою воду...

Що ж, за нього проголосували. Проголосували з дивною однотайністю і — що найпечальніше — з однотайно підкресленою байдужістю: чи нам, мовляв, не однаково? Ми вже звикли...

І з цього треба було починати своє життя в Щербанях, бо тепер і справді вже пізно було відмовлятися.

А через три місяці голова найвідсталішого в районі колгоспу імені Кірова Микола Миколайович Рябошапка знову стояв на цій же трибуні, перед освітленим цими ж гасовими лампами залом, перед цими ж самими людьми... Було 6 листопада, переддень свята, і йому на урочистих зборах надали слово для доповіді.

— Товариші, ми зібрались сьогодні, щоб відзначити сорокові роковини Жовтневої соціалістичної революції, — розпочав він і одразу ж, наче змовившись, майже всі присутні потяглися поглядами до рядочка темних і непотрібних електролампочок, що звисали з закуреної стелі.

Втім, легко було передбачити, що так воно й буде, і Микола Миколайович покірно заговк, оглядаючи зал. Звичайно, дещо змінилося за ці три місяці. Тепер уже не відчувалося тут тієї одностайної байдужості, яка панувала на перших зборах. Крім байдужих, бачив і засмучені погляди, і співчутливі, і розгублені... Але немало було і зловтішних: «То чим ти рапортуватимеш? Га? Засвітив?»

Оці зловтішні він ловив особливо пильно, бо йому конче необхідно було відгадати, що за ними притаєно, що вони ховають... Хтось же таки доклав рук, щоб світло не загорілось, але хто саме?

Белетристи здавна твердять, що в житті людини бувають такі моменти, коли перед нею за якусь-небудь коротку хвилину проходить увесь її життєвий шлях. Я ніколи в це не вірив. Але коли б це й справді було так, Микола Миколайович міг би багато що перебрати в пам'яті протягом отієї промовистої паузи, бо минулі три місяці були для нього дуже важким і відповідальним випробуванням.

У Щербанях і навколо них багато каменю і мало лісу. Тим-то, скажімо, в селі майже не побачиш дерев'яної лавки, дощатого ганку або причілка. Немає ніде й тинів, живоплоту, штахетника... Двір од двору і двір од вулиці одгороджується тут кам'яними мурами. Де вищими, де нижчими, але мурами, до яких людині, яка народилась і виросла на півночі України, не так-то легко

звикнути. Та найгірше було те, що і люди— Микола Миколайович відчув це з перших днів — люди наглухо відгороджені від нього такими ж мурами.

На те були свої причини. Надто довго не щастило Щербаням на голів колгоспу і надто великий порядковий номер був у Рябошапки, щоб йому одразу повірили. Що знали в селі про нього? Що могло посвідчити на його користь? Нічого. А проти нього свідчив щербанівцям їхній досвід мало не всіх післявоєнних літ. Багатьох голів колгоспу і справді забули вже як звали, бо вони промигнули, як метеори, і зникли. Інші ж — переважно свої односельчани — залишилися на місці, працюють хто на стайні, хто на різних роботах, а хто й не працює зовсім — жде, поки знову вручать печатку... Є серед них (звичайно, крім оцих останніх) і чесні, роботящі люди, але що вдієш, коли не вистачило їм у свій час організаторських здібностей; енергії, уміння?

В останні роки у Щербанях головували переважно приїжджі. У кожного був свій характер, свій норов, свої принципи і свої замашки. І після кожного в господарстві колгоспу імені Кірова виявлялись... нові прогалини і нові дірки.

У Щербанях же тим часом залишалось все менше й менше людей. За безцінь продавали свої будинки, вантажили на підводу нехитрий домашній скарб і — гайда! До Миколаєва, до Вознесенська, а то й у сусідні села, аби тільки не тут. Будинок у

Щербанях продавали на вивіз за дві тисячі, за тисячу, за вісімсот карбованців. Потім просили сімсот і шістсот... А потім, коли й зовсім не стало покупців, з'явилися на щербанівських вулицях будинки з перекресленими навхрест вікнами і дверима... Бо що було, справді, робити, як ніхто не купує?

Один з щербанівських голів — Лобенко — докумекався згодом зробити з цього «бізнес». Він відмовився від кустарщини і напатав оптового покупця на всі покинуті, «безгоспні», як вони іменувались, будинки й мури, і за короткий час по цій сумнівній і гіркій статті у порожню колгоспну касу припливло близько півмільйона карбованців «прибутку»...

Лобенко був останнім у довгому ряду «варягів». Після нього вирішили: досить нам приїжджих і насватаних! Давайте таки свого настановимо, щоб болів душею за своє село, за своїх людей. Але знову не пощастило Щербаням, бо цим «своїм», на нещастя, виявився Кришталь. То був зовсім ще молодий хлопець, недавно тільки десятирічку закінчив. Мати його багато років працювала директором школи тут же, у Щербанях, і її знали як енергійну, вольову і владну, може, трохи й надміру владну жінку. Батько був колись головою сільради, не дуже, правда, тверезим і не чуже чистим на руку, але чому син мав піти в батька? Сина — всі це знали — в основному мати виховувала, а не батько, під її, а не під батьковим впливом виростав він. Недаремно ж

не хтось, а сама мати — секретар сільської партійної організації — рекомендувала його тепер на посаду голови, значить — вірила, і що ще надійніше — ручалась за нього.

Хто міг знати, що молодий оцей хлопець взяв від матері саме надмірну її владність, яку довів до самодурства, а від батька — і потяг до чарки перейняв, і довгі нечисті руки?

І ось після нього — знову приїжджий. На взір начебто нічого, чоловік як чоловік. Як послухать його, то навіть і беручий, і гарячий. Але в тім то й річ, що і ті з вигляду були люди як люди, що й серед тих було багато балакучих, чимало, на словах, і гарячих, і беручих! Кожен починав з обіцянок, кожен малював захоплюючі картини, а що на ділі виходило з того?

Микола Миколайович не став зволікати з переїздом. Найняв кімнату і на п'ятий день перевіз у Щербані сім'ю, щоб бачили: новий голова не одинаком-квартирантом прибув сюди, не на місяць-два, а надовго. Більше того, новий голова — і хай всі це знають — приїхав сюди назавжди, бо ось же — задумав будувати собі будинок. Він говорив про це набагато частіше, ніж треба було, радився мало не з кожним зустрічним, де краще поставити той будинок, напитував добрих майстрів... Нехай переказують один одному!

Йому над усе треба було, щоб люди признали його, повірили в те, що він говорив на

зборах, і не просто повірили, а й перейнялися його вірою, його рішучістю домогтися всього того, про що говорилось. І він і тут вдався до досить прозорого, та, як йому здавалось, безвідказно дійового «прийому». З своєї лісгоспівської квартири Микола Миколайович перевіз увесь комплект електропроводки, і хоч і сам з успіхом міг би його начепити, все ж запросив до себе малодосвідченого в цих справах, зате досить балакучого тракториста...

Але він явно переоцінив цей «прийом», а вірніше, недооцінив глибини тієї за давньої апатії, якою сковані серця щербанівчан. Минуло небагато днів, і Микола Миколайович уже знав — через не дуже потаємну господарку квартири та од людей, які про всяк випадок видивлялись для себе теплого містечка біля нового начальства, — як відреагували колгоспники на його «психологічні заходи».

Щербані не квапились вірити ні в будинок, ні в електропроводку. Побудувати в Щербанях будинок — діло нехитре. Тим більше, коли ти голова колгоспу і в твоєму розпорядженні колгоспна будівельна бригада і колгоспний транспорт. А щодо проводки та лампочки, то чим би дитя не бавилось! «Лампочку повісив, а світитиме очима...»

Так прокоментували Щербані психологічні прийоми нового голови, і, отже, більше на них нічого було розраховувати. Треба було скоріше братись до діла, до справж-

нього, не на вуха людські, а на очі й на руки розрахованого діла. І Микола Миколайович... загадав копати по вулицях ями під стовпи. «Біля кожного п'ятого будинку — яма. І, будь ласка, не зволікайте, щоб, поки привезуть стовпи, все було готове». Однак і в це не повірили. «Нащо ті ями копати? Щоб худоба ноги ламала? Досить було шкоди і без ям...»

Довелося і вдруге загадати, і втретє, і вп'яте... Дійшло до того, що на засіданні правління постановили: зобов'язати бригадирів під їх особисту відповідальність добитися, щоб у триденний строк ями були викопані. Та навіть і потому не скоро це зробилося...

Тим часом Микола Миколайович гасав по району у пошуках стовпів, ізоляторів, провода. Не так то й просто було все це дістати без попередніх заявок, без нарядів та без... кредиту. Особливо без кредиту. Адже у фінансову спроможність колгоспу імені Кірова вірили менше, ніж у наявність живих істот на Місяці... За кілька тижнів шофер пошарпаного головиного газика вивчив дорогу до Миколаєва незгірше, ніж свою рідну вулицю, а все одно, не всі ще пороги було подолано, не всі папірці підписано.

Та нарешті настав-таки той день, коли біля недбало — аби з рук — викопаних ям лягли перші стовпи, і Рябошапка міг, здавалося б, з полегшенням передихнути: «Це ж уже справжнє діло!» Але по селу

поповзло: «Нічого з цього не буде, полежать ці кругляки, полежать, а там візьмуть і попиляють їх на дрова...»

Ні, треба було ті стовпи таки поставити, і мало що поставити, а й натягнути вздовж вулиць проводи, і мало що вздовж вулиць, а до кожного дому підвести їх, отоді, може, повірили б.

Але й цього виявилось не досить. Замало виявилось і того, що і всередині, в будинках, протягнули шнур, що звісили з стелі патрони, що вкрутили лампочки. Все одно не повірили. Дехто навіть не дав і стіну просвердлювати: «Нащо мені ті вірьовки, те мертве скло? Толку з цього ні на гріш, а в дірку вітер свистітиме!»

Надто глибоко в серцях лежала невіра, щоб так легко було дістатись до неї і викоренити її. Та ще ж у селі ні з чим не сховаєшся, усім відомо, що де робиться і як робиться. Лампочки повкручували, а звідки вони світло братимуть — з неба? Начепили репродуктори... А як же вони говоритимуть, коли самого радіовузла нема? «Затіяв новий голова діло, скільки грошей вгатив (а все ж то позичені, позичені!), і ніякої користі! Розраховуватись по тих позичках доведеться ж бо з колгоспної каси!»

Електростанції й справді ще не було. І радіовузла теж. Микола Миколайович зовсім забув уже про сон і відпочинок, але де ж дістанеш станцію, де візьмеш вузол, як на них — вже не кажучи про гроші, які треба було заздалегідь переказати, — на них

заявку треба було подати хоч би наприкінці минулого року.

А тут і в щоденній роботі клопоту було і клопоту. Під кінець літа стало ясно, що колгосп цього року не тільки не сплатить і частини боргу, а навпаки, засяде ще глибше. Навесні до попередніх було взято нову позичку — під городину, коноплі і соняшник. Спланували, який врожай буде зібрано, і під ті неіснуючі центнери попросили авансу. А вийшло ж так, що, скажімо, огірків замість 50 центнерів з гектара за планом взяли по 11, помідорів замість 45—18, а морква і зовсім загинула; майже так само обійшлося й з коноплями: замість 30 центнерів — по 3 (і то ж на двохстах гектарах!), а на 63 гектарах соняшнику замість 14 з га зібрали по 3,5 центнера...

Правда, більш-менш непогано вродила пшениця — по 17 центнерів з гектара на круг. Але скільки було мук, поки дожали її! То обламається трактор, то застрягне комбайн, то ось тепер, коли треба вивозити зерно, авторота підводить. Вона в першу чергу виділяє машини передовим колгоспам, а відсталі — хай ждуть!..

Невесело було на душі в Миколи Миколайовича од усього цього. І все частіше й частіше вертався він думками до своїх обіцянок. Розумів, всім серцем відчував: щоб підняти людей, запалити їх, відродити в них віру, конче необхідно хоч у чому-небудь домогтися перемоги. З цієї точки зору дати зараз електрику і радіо — стало просто-

таки життєвою необхідністю для колгоспу. І він, учора зневірившись, сьогодні знову прокидався на світанку, повний рішучості добитися, дістати, зробити!

Нелегко, ой як нелегко дались йому і цей генератор, і радіовузол! Про те, як вїбігав їх, можна було б цілу повість повідати. Але перейдене лишилось позаду, і не про це зараз річ.

Привезли. За кілька днів змурували приміщення, зацементували фундамент під двигун і генератор. Потім кілька днів і ночей, відпочиваючи по черзі і то лише по дві-три години на добу (бо до Жовтневих свят зоставалося зовсім мало часу), установлювали, монтували... І раптом, коли все вже було готове і коли до свята залишалось всього два дні, виявляється — генератор не діє. Новенький, з заводською пломбою генератор не в силі оживити навіть лампочку на власному розподільному щитку...

І ось Рябошапка стоїть на тьмяно освітленій гасовими лампами сцені, а електричні висять угорі порожні і непотрібні. І всі це бачать! На трибуні перед ним стирчить мікрофон, але всім відомо, що й він не діє, що він — глухий.

Микола Миколайович добре розуміє тих, хто дивиться на нього з залу зажурено, співчутливо і дещо розгублено: їм боляче і кривдно. Але які чуття живлять оці ось зловтішні погляди?

Я починав цю розповідь з того, що, за твердженням багатьох белетристів, в житті

людини бувають моменти, коли перед нею за яку-небудь коротку хвилину проходить увесь її шлях, і спробував побіжно перерахувати, що міг би згадати Микола Миколайович протягом тієї промовистої паузи, коли весь зал, мовби змовившись, потягнувся поглядами до закуреної стелі клубу. Я, звісна річ, багато чого й проминув з того, що Микола Миколайович міг би згадати, бо в ці перші три місяці його життя в Щербанях було чимало й інших важливих і, в більшості, нерадівних подій. Але в тім-то й річ, що Микола Миколайович ні про те, що я написав, ні про те, що обминув, не думав, стоячи того вечора на трибуні. Коли б у залі було більше світла і люди могли б краще придивитись до обличчя голови колгоспу, вони помітили б на ньому не сум і не розгубленість, а затаєну радість і торжество.

— Ми, товариші, планували зустріти це велике свято в осяяному електрикою клубі,— продовжував він, коли люди знову повернули погляди на нього.— Ви знаєте, як усе було, і я не буду переказувати подробиць. Але ви не знаєте головного, не знаєте, чим все закінчилось, і я з радістю сповіщаю вам: електрика у нас, товариші, буде! Як би нам не намагалися шкодити — електрика в нас є! Дивіться, товариші!

Останні два слова були заздалегідь погодженим сигналом. Мікрофон, який стояв перед Рябошапкою на трибуні, як виявилось, діяв, і стомлений після двох ночей

гарячкової роботи, але безсонний від хвилювання механік усе чув. Тільки-но Рябошапці надали слово, він, як і було домовлено, завів двигун, а по цих словах енергійним рухом ввімкнув рубильник.

Тепер Микола Миколайович міг уже насправді святкувати перемогу. Бо коли в клубі спалахнуло світло, зал на мить завмер, а тоді нараз, мов ошалівши з радості, сколихнувся, задвигтів, гукаючи «ура!» і плескаючи в долоні. Кілька чоловік то в тім, то в тім кутку схопилися з місць, і за ними в єдиному пориві повставали всі. У декого в очах блиснули сльози захвату і щастя...

Але де ті очі, які щойно свердлили його зловтішним викликом?

Чиї — серед оцих десятків плескаючих рук, — чиї тримали той ломик, яким (не без знання справи!) через маленькі отвори в металевому кожусі була пошкоджена обмотка ротора?

На цей раз Миколі Миколайовичу довелося значно довше чекати, поки можна буде знову заговорити, бо зал кипів і кипів. І коли б він як не ту, то хоч цю паузу присвятив спогадам, то перед ним неодмінно спливла б та тривожна ніч, коли він стрімголов летів на машині до Миколаєва, коли, мов на пожежу, зірвав з ліжка двох інженерів-електриків і привіз їх до Щербанів; потім пройшли б перед ним оці останні дві доби — короткі й довгі, неймовірно напружені дві доби, повні хвилювання, віри і зневіри, безнадії і надії...

Але Рябошапка й тепер не поринув у спогади. Його клопотало зовсім інше. Він думав про того, хто орудував ломиком: чим він керувався, хто його наустив? Те, що колектор відремонтовано, навмисно трималось у таємниці: може, на чомусь проявиться, може, чимось викаже себе злочинець? Тепер Рябошапка силкувався передбачити: а що він, отой невідомий, затіє завтра? Чи, може, сьогоднішній урок витверезив його? Добре було б, якби витверезив!

І він знову і знову обводив поглядом вируючий зал, плескав у долоні, і радів, і сміявся щасливою посмішкою людини, яка відчула свою силу.

Так було зрушено кригу, але... Але крижини одразу не тануть і не зникають самі по собі. До того ж, у Щербанях лід був особливий — багаторічний, за давненького. Ні-ні, та й спливе де-небудь, ні-ні, та й виткнеться в найнесподіванішому місці гострорезним торосом.

Уже, здавалось, мали змогу переконатись: новий голова слів на вітер не кидає, а заговорив він про ставок та водопровід — і знову те саме. Найменше, ясна річ, у водопровід вірили: «Та!.. Нічого з того не вийде! В передових колгоспах нема його ніде, а в нас буде? То вже й справді, що зальоти!»

Тим часом вода була для Щербанів не просто одною з насущних, а найнасущнішою проблемою. Вже не кажучи про те, що за існуючого становища нічого було і

мислити про бодай яке-небудь збільшення поголів'я худоби, саме село, люди потерпали од безводдя. Відоме прислів'я, що у скупого і води влітку не випросиш, у Щербанях ніколи не сприймалося у переносному розумінні, а в прямому воно стосувалося і найщедрішого: справді-таки не випросиш — бо нема. Питна вода була в одному тільки колодязі за селом, і мало того, що туди далеко було ходити, влітку колодязь за півдня вичерпували до дна, і хто не встиг запасти-ся, мав терпляче дождатись наступного ранку.

— В передових колгоспах водопроводів не будують, а в нас буде? — сумнівались маловіри і додавали, мовби виносили присуд:— Пусті балачки!

Та Микола Миколайович, загорівшись, уже не збирався відступати. Колгосп відсталий? Бідний? У касі немає грошей? Все це так! Але ж без води він назавжди залишиться і відсталим, і бідним, і ніколи в його касі повно не буде! Треба будь-що добитися позички і будувати, яких би це зусиль не коштувало,— будувати й будувати! І не лише ставок, не тільки водопровід! Треба, не зволікаючи, заходитись коло нових тваринницьких приміщень (соромно, їй-право! Під боком, на своїй же землі, прекрасні кам'яні кар'єри, а ферми в колгоспі такі, що, гляди, вітром стіни завалить), і млин треба збудувати (а то люди по сусідах їздять молоти; до того ж, і колгосп міг би не зерно, а муку продавати, та ще мав би відходи для

ферм), і дорогу треба прокласти (скільки збитку терпить колгосп від бездоріжжя!), і лазня потрібна Щербаням, і клуб потрібний; як на новий важко зразу стягнутись, то хоч би поки що цей розширити, відремонтувати...

Невдовзі кабінет голови щербанівського колгоспу став схожим на проектну контору: на столі, на підвіконнях, в шафі — скрізь кошториси, малюнки, креслення... Вирізані з газет та журналів і перемальовані у сусідів типові проекти, виписані з Києва чи Миколаєва, і власні намітки. Щербанівський газик, здавалося, забув дорогу до гаража: як не в степу він, то біля кар'єру, як не у Вознесенську, то в Миколаєві... Працівники обкому та облвиконкому почали здалеку пізнавати його на вулиці; біля райкому партії та райвиконкому він мав уже постійне місце, і рідко випадав день, коли воно пустувало.

По районних установах хтось пустив жарт: «Віддай Рябошапці увесь райплан, і він сам забезпечить його роботою, та так, що й спин не розгинатимуть! Мабуть, той Рябошапка ночами не спить — вигадує!»

Що ж, вони мали рацію, бо Рябошапка і справді розучився спати. Десь об одинадцятій — о пів на дванадцятю заявиться додому, а о п'ятій уже не шукай його в хаті — спіши до контори, не застав у конторі — біжи на ферми; і там його нема — лети слідом у бригаду, доганяй на дорозі в район чи область. У Щербанях ще не станула.

але з кожним днем все відчутніше й відчутніше танула крига, і Микола Миколайович розумів, що послабити натиск — означало б програти.

А втім, коло щербанівської «криги», за всіма ознаками, трудився ще хтось — невидимий, але упертий. Комуś (чи не котромуś з колишніх голів?) явно не подобалось, що люди почали повертатися лицем до нового голови, і як не ломиком, то язиком, а шкодити продовжували: чутка наздоганяла чутку, вигадка — вигадку, давня зневіра підживлювалась всіма засобами, аби тільки не зникла.

Урок з електростанцією хоч і був добрим, але лишився поки що єдиним і не закріпленим уроком, і дехто не твердо його засвоїв. Тим-то, коли почали копати траншеї під труби водопроводу, все повторилося заново: «Нащо вулиці перекопувати? І так грязюки вистачає!» Не встигли меліюводбудівці (до речі, тоді вперше познайомився Рябошапка з Матвєєвим, і відтоді почалася їхня дружба) поставити перші водорозбірні колонки, ніхто ще не уявляє, як вони діятимуть, а присуд уже готовий: «Та їх же з брукту витягли та нам продали. Хіба не бачите — іржею покриті. Мабуть, уже й на переплавку не годяться, а ми за них гроші платимо».

Навіть коли пішла з тих колонок вода, справжня-справжнісінька вода, ще спробував хтось підбурити: «Ненадовго її стане, недовго тектиме. Завтра-позавтра і крап-

лини не видушиш з цих кранів». І кинулись наввипередки: всі, які були, бочки і діжки, ночви і відра, горшки і глечики, сулії, жбани, миски — усе понаповнювали про запас. І не одразу, не другого, не третього дня, а десь тільки через тиждень почали потроху вивільнювати зайняті «ємкості». Ночами, соромлячись одне одного, тихцем заходились виливати застоюну воду...

Тим часом і ставок що не день, то все більше і більше виповнювався. Не замулились джерела, як нашіптували, не пішла вода крізь пісок, як пророчили. Ходили дивитись, вдихали споєне вологою повітря і раділи серцем: бо таки ж не марно трудились! Ось же вони, наслідки, перед очима! А потому поодинці, а то й по кілька чоловік почали забігати ввечері до контори:

— Миколо Миколайовичу, я на стайні працюю, але ж хіба там робота? От коли б на будівництво перевели!..

— Товаришу голова, ви б мене на млин послали, я і камінь тесати вмію, і штукатурити трохи вмію...

Танула, танула крига...

А проте й старе не здавалось. Як не в двері, то у вікна, як не в квартиру, то хоч у щілиночку лізло!.. Чи хтось намовив комірника, чи сам він додумався, а одного разу приніс на квартиру новому начальству сулію вина. Ще й здивувався, що Рябошапка завернув його: «Усі брали, чого ж ви відмовляєтесь?»

А то ще «любов'ю» здумали перевірити нового голову. Дружина Миколи Миколайовича ось уже кілька років лежить прикута до ліжка, і в селі про це, звичайно, знають усі. І от пішло: то одним, то другим почерком писані приходять листи: «Люблю вас, не можу без вас жити. Ждатиму такого-то числа там-то і там-то». Під деякими листами підписи, деякі без підписів...

Довелось відреагувати: нечемно ж бо не відповідати на любовні послання! Але відповів Микола Миколайович дещо по-своєму. На загальних зборах колгоспників, коли, вичерпавши всі інші питання порядку денного, дійшли до різних, попросив він слова і прочитав, правда, не обнародувавши підпису, одне з таких послань.

— Порадьте, товариші колгоспники, що мені відповісти оцій закоханій баришні?

В залі розлігся регіт.

— Назвіть прізвище!

— Заміж треба її видать, щоб не хвицала! — почувлись голоси.

— А як вона заміжня, то що тоді?

— Заміжня такого не напише!

— От що, товариші, — підніс руку Микола Миколайович, — не знаю, заміжні чи, може... жонаті пишуть мені оці любовні ноти, тільки зібралось їх у мене вже чималенько... Впору і загордитися, що такий я красивий кавалер. Але, як ви знаєте, чоловік я дуже зайнятий, і відповідати на подібні листи не маю коли. Так що наперед вибачаюсь, а щоб не сумнівались, чи ді-

йшли вони до мене, то надалі вивішуватиму їх біля контори...

Так було покладено край і залицянню комірника, і «любовним» посланням. З комірником, правда, довелось поморочитись довше. Той ніяк не міг вторспати, чому голова відмовляється від його дарів, і спробував ще разів кілька підладитись то так, то сяк... Поки не зняв його Микола Миколайович і не настановив іншого.

Але були в Рябошапки й такі клопоти, від яких власними силами оборонитись він не міг. Посипались вони десь на третій чи четвертий місяць його головування, і з кожним тижнем їх ставало більше й більше.

Є в нас неписане правило: попервах, поки людина не оговтається на новому місці, не шарпати і не критикувати її: хай спочатку покаже, що вона вміє, на що здатна. Навіть найталановитішому керівникові потрібен якийсь час на те, щоб виявити свої здібності.

Але подекуди до цього хорошого правила доточується ще одне: тільки-но закінчився «карантин» — тримайся! Одержиш і за місяці вимушеного «простою», ще й надбавку матимеш — на випадок, якщо ти без критики зверху встиг зледащити.

Микола Миколайович не зледащів за час «карантину». Всім було видно, як гаряче і вміло взявся він за роботу. Але «правило» є «правило», і винятки з нього трапляються рідко. До того ж, колгосп імені Кірова як був, так і через три, і через чотири, і через

п'ять місяців, а все ще числився серед відсталих. В інших колгоспах коноплі вродили, а у кіровців — ні, інші колгоспи хлібопоставки вже завершили, а кіровці — ні. І ось прізвище «Рябошапка» впливло на шпальти районної газети, зазвучало з трибун на нарадах, засіданнях, зльотах: «Колгосп імені Кірова (голова т. Рябошапка) не виконав», «Колгосп імені Кірова (голова т. Рябошапка) не забезпечив...» А там ще простіше пішло: Рябошапка не налагодив, Рябошапка не організував, Рябошапка не використав, Рябошапка не зумів... І так — за все і в основному ж за чужі недоробки, навіть за гріхи тих років, коли він, навчаючись у Києві, і про Вознесенськ навряд чи щось чув, а про Щербані й поготів.

Ні, Рябошапку не злякали часті «накачки»; несправедлива оця шарпанина хоч і відчутно псувала настрої, але все-таки безсила була збити його з пантелику, бо він надто захоплений був своїм ділом. Не побіг він скаржитись і згодом, коли з районних «щедрот» посипалися на нього зауваження, догани з занесенням і без занесення до особової справи та різні інші «інтенсифікуючі заходи». Він потроху почав при звичаюватися до них, і з часом, навпаки, саме те, що в нього виробився своєрідний імунітет до доган, почало його більше непокоїти, ніж самі догани. Через три роки він з гострим почуттям тривоги скаже про це з трибуни пленуму ЦК, і багатотисячний зал дружно підтримає його, бо таки час нарешті покін-

чити з поборниками того стилю керівництва, за якого догана вважається мало не основною рушійною силою всілякого руху вперед!

Але тоді, на початку своєї роботи в Щербанях, оці думки ще не визріли в нього, і кривдило в ті місяці Рябошапку найбільше те, що люди, які, здавалось би, мали радісно вітати кожне нове починання, особливо коли воно задумане у відсталому колгоспі, насправді ж передусім думали про себе: «Як би нам не влипнути тут?» Вони, звичайно, допомагали (хоч і не в усьому!) — гріх це заперечувати. Але нерідко й притримували: не спіши!

Районному керівництву, ясно, хотілося мати в Щербанях енергійного, беручкого, справжнього голову, та тільки ж не такого. Рябошапка виявився надто енергійним, надто беручким і... — доводиться гадати — надто справжнім... Носиться й носиться з проектами, то те йому треба, то те; не встиг одне добудувати, а вже затіває інше. Невгамовний, неспокійний чоловік! Гляди ще, чого доброго, такого пива наварить, що всім районом розпивати доведеться. Колгосп у боргах, як у реп'яхах, а він будує, він планує... Треба його протверезити трохи, втихомирити...

І спосіб знайшовся. Невідомо, чи хтось навмисне придумав це, маючи на меті «присадити» завзятого «прожекторя» (щоб не розорив дотла свій колгосп і не ославив цим весь район), чи то з звичайного головотяпства (аби не відстати від кампанії), але

саме в той час, коли відстала артіль імені Кірова ледве-ледве почала спинатись на ноги, в районі додумались укрупнити її, об'єднавши з ще більш відсталою артілью імені Шевченка.

Щербанівські колгоспники не погодились на це. Взяти до своїх мало не 700 тисяч карбованців боргу ще й понад півмільйона боргу шевченківців, означало добровільно навісити собі камінь на шию і йти на дно. Але в районі твердо стояли на своєму. Рябошапка був оголошений «опортуністом», секретар колгоспної партійної організації та інші противники об'єднання — «дрібновласниками» і «відсталими елементами», і... заручини відбулись.

Тепер Микола Миколайович, згадуючи ті дні, часом уже сумнівається: може, я тоді й дійсно був неправий? Бо ось же все обійшлося добре: і самі з ями вибрались, і сусідам допомогли...

Але яких зусиль це коштувало, якого напруження! Скільки нових турбот лягло на плечі Рябошапки!

Саме на той час вийшов закон про реорганізацію МТС і передачу тракторів та інших сільськогосподарських машин колгоспам. В артілі імені Кірова, як і скрізь по країні, гаряче схвалили цей дуже своєчасний і виключно далекоглядно замислений захід. За ним відкривались не бачені досі можливості для кращого використання техніки, для нової організації праці, для крутого піднесення всіх галузей господарства. Уже з са-

мих перших кроків почали виявлятися добрі плоди корінної цієї перебудови, бо зійшов з дороги не завжди в достатній мірі рухливий і не завжди уважливий посередник між машинами і землею.

І то було дуже добре, що він зійшов! От тільки жаль, що не зникли одразу, бо просто-таки не могли одразу зникнути, наслідки його не завжди вдалого посередництва, і це на перших порах так чи інакше, а позначилось на економічно слабких колгоспах.

Щербанівська артіль імені Кірова надто довго ходила серед відсталих, і керівництво МТС, звісна річ, не її поспішало обслужити в першу чергу. Передусім треба було забезпечити машинами передові колгоспи,— щоб не вилетіли з передових, щоб і далі справно витягували загальну цифру. А відсталі? Їм не звикати пасти задніх.

Коли, скажімо, в один і той же день траплялась аварія і в передовому, і в відсталому колгоспі, то ремонтна «літучка», та й сам головний механік МТС спішили, як закон, щонайперше у передовий, а не у відсталий... Нічого вже й говорити про те — це вважалось само собою зрозумілим,— що бригади, які обслуговували відсталі колгоспи, мало що комплектувалися старими машинами, ще й в останню чергу одержували запасні частини. Техніка через це ще більше псувалася, а часом працювала просто-таки на цілковитий знос.

І ось саме оця чиновницька запопадливість перед сильним і байдужість до інтере-

сів відсталого господарства далась взнаки тому, як було зліквідовано МТС: адже колгосп міг на перших порах придбати лише ту техніку, що була в наявності у бригаді, яка його обслуговувала! Тим-то й вийшло так, що артїлі імені Кірова, правда, за чверть ціни, але дісталось чимало технічно і морально зношених машин, і вже в наступному сезоні довелося з 20 тракторів, мало не третину, списати в брукт.

А це означало, що господарство, ведучи таке велике будівництво, мусило ще більше напружитись і викроїти кошти на придбання нових тракторів. На якийсь час довелося навіть законсервувати деякі будівлі, бо поповнення тракторного парку стало проблемою номер один: з тими машинами, що лишились, на шести тисячах гектарах орної землі управитись було немислимо.

І все-таки будівництво найважливіших об'єктів продовжувалось. Став до ладу млин, яким міг би похвалитись і райцентр, видала першу продукцію олійня (поки що, правда, розташована в старому пристосованому приміщенні, але така необхідна колгоспові), звелось кілька нових тваринницьких ферм — корівник, вівчарня, качатник...

Більше того, саме на ту пору визрів у Миколи Миколайовича план побудувати оце велике — на 12 мільйонів кубометрів — водосховище, яке не лише дасть змогу незмірно поліпшити водопостачання, не тільки відкриє нові багатющі можливості для

розведення риби і водоплавної птиці, а стане надійною основою для розвитку зрошення, без якого на цих засушливих землях нічого й мріяти про справді значне підвищення врожайності.

Перший ставок був створений у порівняно невеликій балці, де гребля затримала воду з кількох малопотужних степових джерел. Нове ж водосховище мало розлитись на величезній площі в долині Гнилого Єланця. П'ять сіл, у тім числі й два з сусіднього Новоодеського району, стали б, за попередніми розрахунками, «портами» Щербанівського моря. В мріях Микола Миколайович бачив уже красиві вантажні і пасажирські катери біля щербанівського причалу (бо це ж таки найвигідніший транспорт!), бачив білі трикутники вітрил у синьому неозорому просторі (бо як не збудувати водної станції, як не придбати кілька яхт, коли поруч таке море!).

А втім, і до яхт, і до катерів було ще далеко. Без дозволу районних організацій будівництво такого розмаху не розпочнеш. До того ж, своїми силами колгосп імені Кірова навряд чи підніме його. Ось якби сусіди з Новоодеського району запалились цією ідеєю, тоді в парі з ними можна було б узятись!

Рябошапка не став відкладати. Порадившись з секретарем парторганізації, поставив це питання перед правлінням колгоспу, а наступного дня був уже в Софронівці. Хочете мати вдосталь води, хочете

виловлювати десятки тонн риби, хочете розвести тисячі качок і гусей?

Софронівців не довелося довго переконувати, вони одразу пройнялися його запалом. Голова тамтешнього колгоспу «Зорі Кремля» Олександр Никифорович Анастасєв виявився добрим напарником для Миколи Миколайовича, бо він теж не любитель відкладати на потім. Тут же й домовились, тут же уточнили всі деталі і тут же виробили спільний план дій. Найбільше і того, і другого непокоїло, що скажуть з приводу їхнього плану районні організації, і тому було вирішено розвідати, що й до чого...

Це теж було зроблено, не відкладаючи.

Але наступна зустріч принесла їм далеко менше радості, ніж перша, бо нічого втішного один одному сказати вони не могли. В Новій Одесі поставились до плану софронівського голови досить стримано: і кошти великі (чи витримає колгосп?), і досвіду немає (досі ніхто подібних будов не затівав)... Що ж до Вознесенська, то там ще пряміше сказали: ні! «Маєте вже один ставок — і досить. По ваших потребах його вам на десять років стане. Отже, нічого пускатись на авантюри, треба міру знати!»

Давалася ознаки давно засуджена, але й досі ще не викорінена дрібна опіка, і треба було придумати, як її обійти.

І тоді виник ще один — до часу таємний — план. Голови обох колгоспів виріши-

ли... вдатись до хитрощів. Якогось дня Микола Миколайович приїхав до Вознесенська:

— Як собі хочете, товариші, а в Новій Одесі будівництво нашого водосховища затверджено. Тепер нам уже просто ради престижу необхідно підтримати їх...

В цей же час на цей же престиж посилався в Новій Одесі Анастасьєв — і...

І через тиждень у долині Гнилого Єланця з'явилися перші інженери-проектувальники.

Секретар Вознесенського райкому Горін і досі ще не може простити Рябошапці оцього хитрого «ходу конем», і хоч будівництво водосховища от-от буде закінчено, він ще ні разу не побував на ньому. Ви пам'ятаєте, мабуть, як він наказав круто розвернути машину, ладний зробити кількакілометровий гак, аби тільки не довелось проїжджати повз нову греблю... Що ж, у кожної людини, навіть якщо вона секретар райкому, є право на емоції, і справа, зрештою, не в них.

Далеко важливіше те, що водосховище на 12 мільйонів кубометрів буде, що будуть зрошені сотні гектарів землі, що колгоспи виловлюватимуть десятки тонн риби, що на голубих плесах вигодовуватиметься щороку тисячі качок і гусей, що в Щербанях, Софронівці і трьох інших селах будуть і причали, і катери, і що навіть яхти замайорять білими вітрилами у степу!..

А втім, це ж уже про майбутнє. Ми

якось непомітно з історії, якій був присвячений цей розділ, перескочили у завтрашній день. А нам ще треба повернутися в сьогоднішній.

III

Не хвалючись, скажу: я не лежебока — сам люблю рано вставати і рідко коли рано лягаю спати, але Рябошапчин розпорядок дня дався мені нелегко.

Микола Миколайович люб'язно запросив мене до себе на квартиру.

— З часом ми плануем збудувати готель. А до тієї пори,— посміхнувся він,— поживіть поки-що у мене. Будинок великий, місця вистачить.

Будинок у Миколи Миколайовича і справді великий і добре обладнаний — так влаштовуються люди, які не збираються в скорім часі переїздити на нове місце. Хоч у господаря чимала родина, в ньому для гостя знайшлася навіть окрема кімната.

Але саме оця окрема кімната щоразу й підводила мене. Прокидаюсь о пів на шосту, в чверть на шосту:

— Де Микола Миколайович?

— Та вже пішов, не хотів вас будити...

В більшості випадків мені, проте, вдавалось іще наздогнати делікатного мого господаря, особливо коли щось затримувало його хвилин на десять-п'ятнадцять в конто-

рі, і тоді я, звісно, старався вже не відставати від нього до самої ночі.

То був розпал весняної сівби, і цим визначались маршрути голови колгоспу: в степ, на бригади, до тракторних будок, і знову — в степ, і знову — в степ...

Це не означає, звичайно, що Микола Миколайович на той час забув про надої молока; про колгоспну свиноферму; про будівельні роботи, які то тут, то там ведуться в Щербанях; про недавно введені до ладу новобудови і про ті, які плануються на ближче або далше майбутнє. Можна було тільки дивуватись з його непосидючості, бо буквально за лічених кілька днів я, їздючи з ним, мав нагоду по три, а то й по п'ять разів побувати і на старому ставку, і на греблі нового, і на млині, і на майданчику біля нього, де цього року буде збудовано власний колгоспний елеватор, і в нових тваринницьких приміщеннях (їх тепер уже понад десять завершено і ще кілька будується), і в колгоспній механічній майстерні, і на олійні, і біля водонапірних башт...

У кожному з цих будов і споруд, крім коштів і людської праці, вкладено стільки таланту, вміння, дотепної вигадки, що першаліпша з них могла б стати прекрасною школою досвіду колгоспного будівництва, і я тяжко шкодував, що, не будучи спеціалістом, не можу кваліфіковано описати, як це робилось. Єдине, що в моїх можливостях, це засвідчити, що зроблено справді дуже багато та хіба що знову повторити адре-

су — для тих читачів, які, я певен, зацікавляться досвідом кировців: пишть або й їдьте в село Щербані, Вознесенського району, Миколаївської області. Одно лише: вибирайте більш підходящий час, бо весна — це все-таки весна... А втім, навесні у вас у самих, мабуть, клопоту доволі.

Рябошапка не належить до тих керівників, які нікому не довіряють і надіються тільки на себе. Навряд чи він домігся б і половини того, що досяг, якби був таким. Але у весни свій владний голос і свої закони, і їм не можна не підкорятись. Весна ж 1961 року мала ще й свої знаменні особливості, і про них не можна не сказати.

Ми нерідко зловживаємо високими словами, і од надмірного вжитку вони поступово стираються, перестають вражати. І все-таки щоб визначити, чим знаменна була цьогорічна весна, що відрізняло її від попередніх, я не можу обійтися без одного дуже часто вживаного і, ніде правди діти, трохи стертого, а проте все одно незамінного слова: **о к р и л е н і с т ь**.

Звісна річ, весна ніколи не буває без сподівань, вона завжди підносить дух, завжди народжує нові надії. Інакше й бути не може. Вона сама по собі — добре сподівання на майбутнє, бо, скажімо, що таке сівба? Хіба це не заключення дружньої угоди з майбутнім? Хіба це не вираз твердої віри в завтрашній день, і не просто вираз віри, а й дійова підготовка його, цього багатого прийдешнього дня.

Але цьогорічна весна була якось по-особливому окрилена і сподіваннями, і вірою, і надіями. Вона відзначалась небувало широким розмахом, небувалою наснагою і енергією дії. Так уже пощастило нинішній весні, що, напрочуд рання, вона прийшла одразу після знаменних пленумів ЦК КПРС і ЦК КП України, а там, попереду — на відстані кількох тільки місяців — вже виднілася сяюча дата ХХІІ з'їзду партії. Це створило непередавану атмосферу святковості і трудового завзяття, більш-менш точне уявлення про яку міг би, як мені здається, дати один приклад з царини фізики.

Останнім часом, у зв'язку з нашою історичною перемогою в освоєнні космосу, тисячі людей знову і знову заглядають до підручників астрономії, математики, фізики, і, думається, багато хто відсвіжив у своїй пам'яті такі поняття, як магнітне поле, напруга магнітного поля, а також згадав, що в провіднику, який рухається між магнітами, тобто в магнітному полі, виникає струм.

Так от, оці передвесняні пленуми і наступний з'їзд партії можна порівняти з велетенськими магнітами, які на просторах нашої країни створили величезної напруги поле енергії і наснаги і зродили могутню силу, яка в мільйонах сердець викликала живодайні струми натхнення, віри в свої сили і непереможного стремління домогтися справді великої перемоги в боротьбі за піднесення нашого сільського господарства.

...Про хліборобську весну здавна кажуть,

що вона клопітна, неспокійна, безсонна. Надто багато всіляких спішних робіт збігається до купи, і надто багато залежить від кожної з них. Треба встигнути і з веснооранкою, і з закриттям вологи, і з боронуванням озимих, і на городах управитись, і садам дати раду, а головне ж — сівба! Сівба! Не запізнитися б, не прогаяти б строків! З одного боку, не годиться й поспішати: кинеш зерно в неготовий ґрунт, то не жди доброго урожаю, а з другого боку, прогавиш найсприятливіший момент—і знову програв!

Може, тому, що так важливо не прогаяти, не пропустити моменту, що так боязко втратити яких-небудь півдня, не обходилось, та подекуди й досі ще не обходиться у нас без метушні, без гарячкування та перевитрати нервів.

У кировців нічого цього не відчувалось. Все, що тільки можна передбачити і спланувати, було заздалегідь передбачено і сплановано, і з початком весняних робіт кожен був на своєму місці, кожен знав своє завдання і робив своє діло. Вдень і вночі гуркотіли в степу трактори, вдень і вночі поспішали на масиви автомашини й підводи з посівним матеріалом, добривами, паливом. І, значить, вдень і вночі скрізь, де це потрібно було, пильнували, працювали люди.

На найвідповідальніших ділянках, як то й мусить бути, несли безсонну вахту комуністи. У весни не буває турбот, від яких можна відмахнутись, немає справ, які мож-

на відкласти на завтра. Все — важливе, все — негайне, все вимагає мало не блискавичної реакції. І щодня на світанку, в ту годину, коли село встає до роботи, включалося радіо:

— Увага! Говорить щербанівський радіовузол! Біля мікрофону секретар парт-організації товариш Малярчук.

В ці хвилини в хатах, на фермах, у майстернях — скрізь стихали розмови, бо люди вже знали: те, що вони зараз почують, стосується всіх.

І справді, Микола Васильович з дивовижним умінням щоразу встигав за лічених кілька хвилин сказати про найголовніше і найістотніше. Ранкові радіовиступи Малярчука та інших членів партійного бюро являли собою своєрідний сплав бесіди агітатора з наводкою на ціль, яку передають під час бою з командного пункту, і вони були просто-таки незамінні, бо навряд чи можна було б без них так швидко реагувати на безперервні зміни в обстановці. Адже весна залишається весною: їй нема діла до того, як її де спланували і якою її хочуть бачити. У неї своя хода, свої примхи, і вона ні з ким не радиться — рано чи пізно починається, не питає дозволу, коли частувати дощем, а коли сухим степовим вітром нещадно висушувати ґрунт. Окрім того, у великому господарстві якими б точними не були розрахунки, а однаково всього не передбачиш, і, отже, ні-ні, та й виникають зовсім несподівані перешкоди й заминки...

І комуністи, закликаючи всіх бути в постійній бойовій готовності, навчаючи людей діяти чітко й цілеспрямовано, виходили з того, що добре організована, колективна робота, як добре налагоджений механізм: у доброму механізмі легше виявити і замінити те коліщатко, яке вийшло з ладу.

Та все-таки й без хвилювання не обходилось.

Я бачив, з якою тривогою прибіг до контори заступник бригадира другої комплексної бригади по механізації Василь Юхимович Доній. Вийшов з ладу трактор, треба терміново замінити цілий вузол, про це одразу переказали головному механікові, та ось минуло вже дві години, а заходів ще не вжито.

Це було десь близько одинадцятої вечора, о тій порі, коли Микола Миколайович починає нарешті збиратися додому. Та ясна річ, що він одразу начисто забув і про дім, і про втому. Можна було подумати, що тільки-но почався робочий день.

— У вас є в запасі такий вузол? — кинувся він до телефону викликати третю бригаду.— Є? Так от, негайно передайте його механізаторам другої бригади, а ті повернуть потім свій, відремонтований. Що? Що? Пізній час? Хіба весною буває пізній час? А-а! Шкода оддавать? Це інше діло! Але ж, голубе... Що? Сам знаєш? Тоді нащо теревениш? Доній зараз під'їде. Глядіть, не копайтесь там довго.

Того вечора, вірніше, тієї ночі, Микола

Миколайович прийшов додому уже після дванадцятої. Та на світанку другого дня я знову ледве наздогнав його — буквально в останню мить підоспів, коли він біля контори сідав у машину.

— До тракторної будки другої бригади! — кинув Рябошапка шоферові.— Тільки швиденько!

Доній, видно, щойно повернувся з степу — навіть умитися ще не встиг. На закуреному, аж чорному обличчі тільки білі зуби світились та очі, світло-голубі, дуже втомлені очі.

— Ну, як? Налагодили? — вискочив з машини Микола Миколайович.

— Пішов, аж гай гуде!

— Давно?

— Та вже години з дві.

— Скільки ж він простояв?

— Нічого, надолужим!

— Ну, глядіть...— голова з хвилину помовчав, тоді уважно глянув у вічі Донієві: — Знову, значить, ніч не спав?

Василь Юхимович махнув рукою:

— Та... чи мені звикать! Слава богу, не перший рік...

І тут зовсім несподівано, замість того, щоб похвалити людину за самовідданість, Микола Миколайович майже суворо сказав:

— Одвикати треба од цього, Василю Юхимовичу, чуєш? Начисто одвикати! — А по паузі замислено додав: — Ти знаєш, коли ми зможем сказати, що остаточно

все налагодили в сільському господарстві? Коли ти, заступник бригадира, у самий розпал весни кінчатимеш роботу о п'ятій годині вечора, коли о пів на шосту в конторі колгоспу ані живої душі ніде вже не буде, хіба що один черговий... От тоді тільки! А то щоб і чергового не було! Робочий день закінчено — і край! Хто в клубі, хто на ставку карасів ловить, хто просто з жінкою, з дітьми вдома... Тобі жінка розводом ще не загрожує? — знову несподівано закінчив він жартом.

Пізніше, в степу, по дорозі до масивів першої бригади, Рябошапка знову повернувся до цієї, видно, давно вже виношуваної думки. Ми тільки-но розминулися з головним агрономом колгоспу Іваном Михайловичем Доскаленком, який у цю ранню годину теж встиг уже чимало об'їздити: побував у садовій бригаді, а тепер поспішав у третю. Обвітрений і загорілий, в новому шкіряному пальті, він після розмови з головою по-юначому легко скочив у сідло мотоцикла і з ходу рвонув чи не на третій швидкості, і шофер, провівши його поглядом, сказав:

— Доб'є Іван Михайлович свій мотоцикл за цю весну. Восени тільки купив, а дивіться, який він уже має вигляд...

— А ти свій мотоцикл пожалів би? — спитав Микола Миколайович і, не дожидаючись відповіді, продовжив: — От бачите, це вже майже по-комуністичному. Яка різниця, що річ твоя, а не колгоспна? Треба для

діла — значить, треба! От тільки... не знаю, чи точно висловлю це, але я розумію так: комунізм — то повна віддача сил. Кожен на своєму місці працює за велінням совісті. Але при комунізмі, по-моєму, буде прийнято закон, за яким суворо каратиметься перевитрата сил: не смій працювати більше годин, ніж положено, не смій недосипати ночі, не смій перенапружуватись!

Рябошапка, відкинувшись на спинку сидіння, весело засміявся:

— Ви уявляєте таку ситуацію: загальні збори колгоспу виносять догану голові за те, що він такого-то числа сам ні світ ні зоря підхопився та ще потривожив заступника бригадира Донія... Це ж здорово, га?

А за хвилину він знов заговорив, і в голосі його виразно зазвучала нотка болю:

— По правді сказати, ми й тепер уже часом клопочемось більше по інерції, ніж по потребі. Іноді суцзя дрібниця виростає в наших очах до розміру проблеми... Але є чимало і справжнього клопоту. От, скажімо, ці ж самі запасні частини. Ви уявляєте, як би нам стало легко, коли б раз і назавжди було вирішено питання з ними. Скільки сил, скільки нервів тратиться через те, що в гарячу пору сівби чи жнив нема під рукою якого-небудь коліщатка! А є ж такі деталі, яких і в обласному центрі часом не знайдеш! Не знаю, може, я й перебільшую, але мені думається, що чи не половина всіх наших бід іде від того, що сільськогосподарська техніка — а вона ж таки прекрасна,

наша техніка! — погано забезпечується змінними і запасними деталями!

Він раптом замовк, прислухаючись до роботи мотора, тоді обернувся до мене:

— Ось вам приклад, чи ви не тямите в цьому ділі? Чуєте, з якою одишкою працює мотор? А через що? Через копійчану деталь (він назвав її). Підлагодили у себе в майстерні, бо не могли дістати заводської. Ось вона і барахлить. А взагалі, знаєте, чого б мені хотілось? — знову без жодного переходу заговорив він замріяно.— Щоб і зовсім їздити не треба було. Натиснув гудзичка, і на такому-то масиві рушив такий-то агрегат, натиснув другого, і на іншому рушив інший. Як подумати, до цього не так уже й далеко. Є ж у нас і трактори-автомати, і комбайни-автомати, і системи телеуправління давно розроблені, от хоч би на супутниках... Буде ж колись таке і в степу, не може не бути!

Потім ми хвилин десять стояли. Шофер, піднявши капот, почав порпатись у моторі, і Микола Миколайович невдовзі прилучився до нього. А я, під враженням недавньої розмови, поволі рушив уперед степовим путівцем. Невидимий за ранковим серпанком, десь замріяно курликав трактор, і мені на мить здалося, що це ж він і є, той керований на відстані агрегат...

Як близько і як разом з тим далеко було до нього!

І тоді подумалось: а чи згадають ті, котрим досить буде натиснути на важельок,

щоб зорати, засіяти і зжати поле, чи згадають вони про Рабошапку, чи складуть вони шану його безсонним почам, його сповненим клопоту дням, його неспокійному і, чого тут кривити душею, — нелегкому життю?

Мусять згадати, неодмінно згадають!..

Але, може, він і сам ще постоїть біля тих важелів? До них же все-таки не так уже й далеко...

Того дня, як, втім, і в усі інші дні, Рабошапчин газик літав по шербанівських дорогах до самого вечірнього наряду, і легше було б перерахувати, де він не був, ніж ті місця, де побував. А Микола Миколайович все одно скрушно похитував головою: надто малий день!

— Мені,— пояснив він, — щоб об'їхати все господарство і хоч по п'ять хвилин затриматись на кожному об'єкті, де працюють люди, потрібно три робочих дні. Це точно підраховано. Що ж можна встигнуть за один день? Хіба що якби на вертольоті літав?..

То було сказано не без гордості (ось, мовляв, яке велике в нас господарство!), але ще виразніше чулися в цих словах щире вболівання і непідробна невдоволеність з себе: не встигаю всього охопити, як не стараюсь, а не встигаю...

І я, признатись, від душі позаздрив на цю його прекрасну невситимість.

Одного ранку я все-таки запізнився і прийшов до контори, коли Рабошапка вже

поїхав. Дзюба, з яким я зіткнувся в дверях, сказав, що Микола Миколайович хвилин десять чекав біля машини і ось тільки-но тільки рушив.

Я знав, що він поїхав до Вознесенська (про це ще вчора звечора була мова), і, звичайно, шкодував, бо й сам збирався туди. Але, чесно кажучи, зустріч з Дзюбою, з яким я давно хотів поговорити, повністю компенсувала цю втрату, і справжньої прикrostі тепер завдавали хіба що оті десять дорогоцінних хвилин, які я відібрав у до краю зайнятої людини. Та що вже можна було зробити!

Про Дзюбу я почув ще першого дня і чи не під час першої розмови з Миколою Миколайовичем.

— Ось я вас познайомлю з Дзюбою, ото людина — самородок!

Трохи згодом, коли, їдучи з інженерами в степ, проминули новий млин, Рябошапка вдруге згадав про нього: «Тут Дзюбиної дуже багато праці»,— а ще пізніше, в степу, зайшла мова між іншим про водопровід, і прізвище Дзюби знову прозвучало на цей раз уже з уст Матвеева: «Головастий чоловік ваш Дзюба, нічого не скажеш!»

Потім я його побачив закушпеленого і втомленого після дальньої дороги в кабінеті Рябошапки. «Наше технічне посольство»,— відрекомендував Микола Миколайович його і Володимира Прохоровича Рябошапку. Та поговорити тоді з ним, звісна річ, не вдалось: у «посла» були важливіші справи.

І ось тепер я зустрів його. Олександр Мусійович (офіційно він числиться при колгоспі механіком по сільськогосподарських машинах, а насправді клопочеться і біля водопроводу, і біля млина, і біля верстатів у майстерні, і біля всього іншого, що вимагає вмілих рук і технічної кмітливості) збирався у свій щоденний обхід по об'єктах, і я визвався його супроводжувати. Але рушили ми не одразу, бо в кінці вулиці з'явилась бригада асфальтувальників (Рябошапка, як бачите, і відносно асфальтових тротуарів дотримав слова), а в Дзюби було до них діло. Він, виявляється, встиг уже причепливо оглянути всю ділянку, яку вони вчора підготували під покриття, і помітив у кількох місцях недоробки. То хіба можна пройти мимо?

— Як вам самим по цих тротуарах не ходити,— з докором сказав він їм (бригада приїжджа і працює в Щербанях за договором),— то, значить, роби на халтуру? А де ж ваша робоча совість? Ось я теж нетутешній, то, виходить, маю працювати абияк?

Я здивувався: Дзюба нетутешній?

Виявляється, так. Дзюба живе в сусідньому селі Малинівці і щоранку приходиться сюди.

Але чому саме? Хіба в Малинівці нема роботи? Хіба там нема колгоспу, нема сільськогосподарських машин?

Ні, все там є: і колгосп, і машини, навіть млинок є, — колись Дзюба на ньому

працював. Але в Малинівці по його потребах роботи нема — там і лінивий справиться, а Дзюба не такий: йому треба розмаху.

І тут мені відкрилась цікава і повчальна історія, яку хоч би коротко, а треба переказати.

Олександр Мусійович ще порівняно молода людина: йому пішов сорок шостий рік. Свого часу він вчився в школі ФЗН, потім кілька років викладав політехнізацію в школі (до речі, тут же, в Щербанях), а вдома на дозвіллі читав технічну літературу і майстрував: що де не побачить, одразу береться своїми руками зробити. Але довго тішитись цим не зміг. Його владно тягнуло до машин, і він, самотужки вивчивши трактор, комбайн і автомобіль, перейшов у МТС. Невдовзі, проте, його призвали в армію, а там заgrimіла війна... І ось після війни й почалася в житті Дзюби та тривала смуга невдач, яка змусила його в решті решт піти на роботу в інше село.

Машинно-тракторну станцію, де Олександр Мусійович працював до призову, перевели в дальній куток району, а переїхати туди йому не дозволяли сімейні обставини. В себе ж, у Малинівці, не було до чого докласти рук. Довелось піти млинарем на невеличкий млинок, де можна було тільки нидіти і тужити за цікавою роботою.

І ось тут розшукав його у 1958 році Рябошапка. Він запросив його спершу тільки на кілька місяців — змонтувати і пустити

млин. Але коли строк договору закінчився, Дзюба не зміг уже покинути Щербані, бо надто багато діла знайшлося тут для нього.

Ще не був до кінця налагоджений млин, а вже Рябошапка задумав будувати олійню. Тільки-но почали монтувати обладнання олійні, а вже підоспів водопровід... В Щербані приїхали водошукачі, заходились пробивати свердловини, і Дзюба не проминав найменшої нагоди побувати на їхньому робочому майданчику...

Тим часом у Миколи Миколайовича виірвали нові й нові плани, і він, відчувши в Дзюбі рідну душу, частенько заходив по-радитись з ним. Колгоспові потрібна своя механічна майстерня, а на одному заводі можна придбати токарний верстат (це ж добрий початок!), то чи не підскочить з ним Олександр Мусійович туди: треба глянути, чого він вартий, той верстат. Або така справа. Час подумати про перехід на електро-доїння. Звичайно, зараз на це ще не вистачить енергії, але буде ж у Щербанях і більша електростанція! А поки що не завадило б прикинути, що й до чого... Може, Дзюба візьметься за це діло?

І Дзюба їздив оглядати верстат, і Дзюба сідав за вивчення електро-доїльної апаратури, і ще за десятки справ брався Дзюба... Та чи треба дождитися, щоб Рябошапка підкинув йому ідею? Він сам почав заходити до Рябошапки з своїми ідеями й пропозиціями. Вони народжувались у нього

одна за одною, бо відчув себе в своїй стихії, бо ожила душа...

Чому, наприклад, не зробити такої речі: в степу кілометрів за два від водонапірних башт є давня і дуже глибока криниця. Років десять тому з неї качали воду, щоб поїти худобу, а тепер про ту криницю забули — і дарма! Можна ж поставити там мотор, прокласти труби і подавати відтіля воду в башти, тим більше, що дебіт тих двох свердловин, що їх пробili меліоводбудівці, виявився значно меншим, ніж передбачалось, а з розширенням нового тваринницького містечка потреба на воду зростає... Та це ще не все. Є у Дзюби ще одна дуже цікава думка. Свердловини дають воду м'яку і не дуже смачну для пиття, у Фонталі ж (так називається та криниця) вода, хоч і твердіша, та зате смачна-смачнюща, як молоде вино. То чому б не пустити у водопровід саме цю воду, а ту, м'якшу, подавати тільки в певні години — для купання, хазяйкам для прання та на інші домашні потреби?

Нині в Щербанях уже звикли до того, що в колонки поперемінно подається два сорти води. Але поки це було зроблено, скільки праці доклав Дзюба, скільки солодкої творчої тривоги і скільки важкого хвилювання зазнав він!

Здається, все вже було зроблено, все перевірено. Включили мотор, і вода пішла до башт. І раптом — через якусь годину — прибігають до Фонталу: луснула труба! Спер-

шу подумалось: мабуть, бракована трапилась, треба її замінити, і все піде на лад.

Але ні. І за другим разом, і за десятим, і за п'ятнадцятим... то в тім, то в іншій місці, а не витримують труби — і край! Нависала загроза поразки, цілковитої поразки, та Дзюбу в ті тяжкі дні навіть і не це передусім непокоїло. Перед ним була загадка, яку він, чого б то йому не коштувало, мав розгадати! Профіль траси? Потужність мотора? Відстань? В чому тут заковика?

Десятки разів знову й знову перевіряв усе наново, аж поки таки не докопався: тиснення у самій башті!

Адже вода в неї подавалась знизу, і, значить, через те створювався додатковий тиск стовпа води, якого азбесто-цементні труби не витримують. Треба воду в башту лити зверху, а не нагнітати знизу — і буде гаразд!..

Тепер це йому самому здається елементарним: перший-ліпший початкуючий гідротехнік легко розв'язав би цю проблему. Але в тім-то й річ, що Дзюба не технік, а механік-самоук, і що він мусив дійти до всього своїм розумом. І нехай це зверхньо називається «відкриванням давно відомого», — людина з природженим творчим вогником над усе в житті цінить подібні загадки і ладна проміняти найзатишніший закуток і найкращу посаду на отаку клопітну роботу, де є над чим ламати голову, де можна майструвати, фантазувати, вигадувати, де можна по-справжньому працювати і жити!

Що ж дивного в тому, що Олександр Мусійович залишився в Щербанях?

Голова малинівського колгоспу тепер ремствує, що Дзюба «перекинувся до чужих», кажуть, він злоститься і на Рябошапку: бач, переманив до себе мою людину! Тільки ж навряд чи йому варт говорити про те вголос: це звучить як докір насамперед самому собі. Тут, як ніде, мені здається, доречно перефразувати відому приказку: покажи мені, яких ти людей згуртував навколо себе, а які від тебе пішли, і я скажу, який ти керівник.

До півдня ходили ми з Олександром Мусійовичем по його об'єктах, і що більше розповідав він про себе й про свою роботу, то виразніше відкривався мені «механізм» Рябошапчиного «чуда». В решті решт, Дзюба виняток. Отаких, як він, «прийшлих» у Щербанях більше нема, і якщо я розповів про нього, то передусім з того міркування, що виняток самим своїм існуванням підкреслює незаперечність правила.

Колгосп імені Кірова надто велике господарство, щоб у ньому хоч соту частину діла можна було зрушити «чужими» руками. І Дзюба не тому опинився в Щербанях, що без нього тут не змогли б обійтись, а саме через те, що давно мріяв про справжню роботу і в Щербанях її знайшов. Він побачив велике поле діяльності, відчув розмах, і його потягнуло в цю кипучу колорверть.

Але це ж саме — і значно раніше за нього — відчули й самі щербанівчани!

І ось у цьому — все, чим «узаяв» Рябошапка!

У Щербанях жили й живуть десятки й десятки своїх Дзюб; я міг би назвати і того ж Василя Донія, і моториста Гната Мунтяна, і передових кукурудзководів Віру Осадчу, Лідію Сидорову, Олександрю Савельєву, і заступника бригадира по тваринництву Миколу Пасхалова, і доярок Ганну Гринь, Лідію Козак, Раїсу Олександрову, і ще, і ще, і ще... Всі вони роками плекали мрію про справжню роботу, про кипуче діло, і треба було тільки дати поштовх, відродити — після численних лобенків і кришталів — уже, було, загублену віру в себе, і люди знов відчули в собі силу, Треба було гарячого серця, щоб запалити їх, і ось вони вже самі горять творчими шуканнями, невситимою жадобою дії.

На цьому, власне, і можна було б закінчити розповідь про голову щербанівського колгоспу імені Кірова Миколу Миколайовича Рябошапку. Але я неоправно збіднив би його і без того надто побіжно написаний портрет, якби обминув одну дуже цікаву подію.

Я маю на увазі ту нараду на «найвищому рівні», про яку Микола Миколайович домовлявся в степу з інженерами.

Вона мала відбутись о третій годині дня, і на ту пору біля контори щербанівського колгоспу збилося з півдесятка авто-

машин. Не було тільки Рябошапчиної: Микола Миколайович зранку поїхав у Вознесенськ і десь затримався... Та ось і щербанівський газик підлетів до контори. Микола Миколайович вбіг у кабінет:

— Пробачте, що затримав вас, але я просто не міг без оцього приїхати! — і він, сяючи, витяг з кишені свіжий номер районної газети.— До нас пошта тільки підвечір дістанеться, а тут...

— Що ж там такого надруковано?

— Якась, мабуть, знаменна новина?

— Чи не ордена вам дали? — почувлись голоси.

— Зведення! Зведення по надоях молока! — оголосив Микола Миколайович.— Наші Щербані на перше місце в районі вийшли. Хіба то не новина?!

В кабінеті жваво загомоніли. Завжди стриманий і поважний секретар парторганізації колгоспу Микола Васильович Мальярчук у захваті ляснув долонею по коліну.

— Оце да! Дайте-но газету, Миколо Миколайовичу, треба її на ферму скоріше передати! Хай порадіють наші!

А Матвеев (він, до речі, на цей раз прибув не сам, а з цілим почтом інженерів і техніків своєї контори), кивнувши в бік Рябошапки, гукнув через стіл:

— Чули, Зінаїдо Карпівно, це ж і ми іменинники! Якби не наша вода...

— Ой, не спішіть присусіджуватись,— похитала головою жінка,— щоб, бува, не

вийшло конфузу. Микола Миколайович зараз скаже, що коли б ми краще проектували, а ви скоріше будували, то Щербані давно уже були б першими в зведенні.

— А таки скажу! — тим же тоном підхопив Рябошапка.— Так що, товаришу директор проектного інституту...

— Філіалу... — уточнила Зінаїда Карпівна.

— Яка різниця — хай філіалу, але все одно приготуйтеся слухать!

Тим часом поміж розставленими поперек кабінету стільцями до столу голови пробрався високого зросту молодий чорнявий чоловік.

— Дозвольте глянути, Миколо Миколайовичу, наш «Заповіт Ілліча», мабуть, на останньому? — І, подивившись на зведення, зітхнув: — Як завжди...

І от з цього й почав Микола Миколайович цю знаменну нараду.

— Товариші, прошу щонайперше познайомитись,— сказав він.— Оце перед вами стоїть голова колгоспу «Заповіт Ілліча» з села Троїцького Мусій Петрович Ніколенко. Він, мабуть, і сам ще не знає, чого я запросив його сюди, та й ви не знаєте, про що буде ця нарада... А справа ось у чім...

І він стисло виклав її, цю справу: село Троїцьке давно потерпає од безводдя. Ставок, з якого напувають худобу, шоліта пересихає, а цього року ось уже й тепер пересох... Чого ж дивуватись, що колгосп на останньому місці по тваринництву, коли по

воду для худоби ганяють машини до Бугу за півтора десятка кілометрів!..

— І ти надумав,— насмішкувато перебив у цьому місці Матвеев,— прорити туди канал від свого Щербанівського моря?

Але Рябошапка підніс руку:

— Не спіши, Борисе Сергійовичу. Ти ось подумай краще, і ви, товаришко Рашевська, подумайте: чи не можна ту саму систему, яка підніматиме нам воду для зрошення, продовжити з таким розрахунком, щоб підживлювати троїцький ставок? Адже він розташований зразу за нашими полями, та ще й по той бік вододілу. Вода потече туди сама.

На хвилину стало тихо. Зінаїда Карпівна дістала планшет і розстелила на столі карту. Матвеев, звівшись з дивана, і собі схилився над столом. А Ніколенко непомітно потиснув руку Миколі Миколайовичу:

— Ну, спасибі! Бо це ж таки...

Але він не договорив, бо перебила Рашевська:

— Все це так, Миколо Миколайовичу, тільки... проект уже затверджений. В подібних випадках...

— В подібних випадках,— радісно підхопив Рябошапка, мовби й не вловив нотки сумніву в словах директора філіалу,— треба, не відкладаючи, братись до діла!

— А кошти, кошти хто дасть?

— Знайдемо кошти.

— А час? Ви знаєте, наскільки це затри-

має роботу на вашій же зрошувальній системі?

— І час знайдемо! — рубонув рукою Микола Миколайович.— Зрештою, як на те пішло,— і він хитро примружився,— ми трохи потерпимо, ви трохи підналяжете, і якимось обійдеться!

Зінаїда Карпівна знову схилилась над картою, на цей раз уже з лінійкою в руці, і Рябошапка зовсім по-хлоп'ячому штовхнув під лікоть Ніколенка ще й підморгнув: мовляв, не журись, все буде гаразд!

Потім двома машинами виїздили до майбутніх ділянок зрошення, звідти — на троїцький ставок, а від ставка знову повернули на поля кіровців...

— Якщо говорити офіційно,— сказала нарешті Рашевська,— то це — проти всяких правил. Проект затверджено, роботи розпочато... Але,— і вона вперше за весь час посміхнулась,— ви мене переконали. Справа варта того, щоб і порушити правила!

— Ну от! Жаль, що мені ніяк потиснути вам руку! — вигукнув Микола Миколайович.— Через сидіння не дотягнусь! Значить, буде зроблено?

— Доведеться вже, що з вами вдієш...— удавано зітхнула Зінаїда Карпівна, а по хвилині додала: — По правді вам признатись, це перший випадок у моїй довголітній практиці, щоб заради сусіда, добровільно...

І ще з хвилину подумавши:

— А це ж таки здорово!

Машина вїжджала у Щербані. Була ще

рання, робоча, година, і на вулиці майже не видно було людей. Тільки біля складу розвантажували цемент та навпроти, за рівним рядочком молодих дерев, працювали асфальтувальники.

Раптом Рашевська здивовано запитала:

— Миколо Миколайовичу, хіба у вас аж до цього місця дійде вода?

— Ні, зону затоплення ми вже проминули. А що хіба? — не зрозумів той.

— Та ось же — зносять...

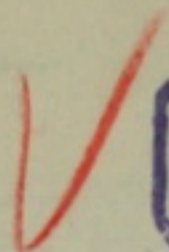
І вона вказала на кількох чоловік, що зосереджено довбали ломами мур.

— А-а! Ви про це? — повернувся до неї Микола Миколайович. — То ми просто мури руйнуємо. Нащо вони нам? Ідемо до комунізму, руйнуємо мури в душах, а будинки наші, як і сто років тому, отакими фортецями огорожені од вулиці, од сусідів... Ми порадилися і вирішили — геть їх! Щоб між хатами і вулицею — квіти цвіли і щоб між сусідами теж — самі тільки плодові дерева та квіти...

І ось на цьому можна, думається мені, поки що і закінчити розповідь про голову щербанівського колгоспу імені Кірова Миколу Миколайовича Рябошапку. Я кажу — поки що, бо певен: ми ще не раз і багато-багато хорошого почуємо і про Щербані, і про нього.

Березень — квітень 1961 р.

10 коп.

№ 155787

ДЕРЖЛІТВИДАВ
УКРАЇНИ